

Καστρί, πανοραμική θέα.

ΔΕΛΦΟΙ

Ιστορία των ανασκαφών

Οι Δελφοί αποτελούν υποδειγματική περίπτωση στην ιστορία των ανασκαφών στην Ελλάδα: πρόκειται για μια αρχαία θέση που καταλήφθηκε εκ νέου κατά το Μεσαίωνα από ένα σημαντικό χωριό, το Καστρί, και που μπόρεσε, εν τούτοις, να ανασκαφεί σε όλη της επιφάνεια, γιατί τα σπίτια της νεότερης εποχής απαλλοτριώθηκαν ή ξαναχτίστηκαν σε απόσταση περίπου ενός χιλιομέτρου από τα ερείπια. Αντίθετα, σε άλλες περιπτώσεις, η αρχαία θέση δεν ανακαταλήφθηκε ποτέ μετά την εγκατάλειψή της (όπως έγινε, για παράδειγμα, στις Μυκήνες, τη Δήλο, την Ολυμπία ή το Δίον). Έτσι οι ανασκαφές στους Δελφούς έγιναν, μετά την απαλλοτρίωση, μέσα στους νεότερους οικισμούς (όπως έγινε με την αγορά των Αθηνών, όπου απαλλοτριώθηκε μια μεγάλη έκταση, ή στο μυκηναϊκό ανάκτορο των Θηβών).

Το χωριό Καστρί, όπου έζησε κατά τη νεότητά του ο μετέπειτα όσιος Λουκάς προτού γίνει μοναχός, εμπόδισε τις πρώτες ανασκαφές, αλλά ταυτόχρονα προστάτηψε τα αρχαία μνημεία από εκείνους που λεηλατούσαν τις πέτρες κι έβρισκαν πιο εύκολο να ξαναχρησιμοποιήσουν τα αρχαία μάρμαρα για να τα κάνουν ασβέστη, και από τους εραστές των αρχαιοτήτων προτού απαγορευθεί κάθε εξαγωγή τους, την εποχή που η Ελλάδα έγινε ανεξάρτητη. Για το λόγο αυτό, οι Δελφοί έχουν επίσης την πρωτοτυπία, παρά τη μεγάλη έκτασή τους, να έχουν διαφυλάξει και να παρουσιάζουν επί τόπου το σύνολο σχεδόν των σωζομένων αντικειμένων και μνημείων, ενώ το μουσείο χτίστηκε παράλληλα με τη διενέργεια της ανασκαφής, την οποία οι αρχαιολόγοι της Γαλλικής Σχολής ονόμασαν ευθής εξαρχής **Η Μεγάλη Ανασκαφή**.

Olivier Picard

Διευθυντής της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών

Η εποχή των περιηγητών

Οι Δελφοί είναι, μετά την Αθήνα, η θέση που αναφέρεται συχνότερα στην αρχαία ελληνική φιλολογία. Το μαντείο ξηπνούσε πάντα πολύ ζωηρό ενδιαφέρον, ιδιαίτερα στους Πατέρες της Εκκλησίας, που το θεωρούσαν έργο του διαβόλου. Από την εποχή που η Αναγέννηση προκάλεσε νέα άνηση στον τομέα των κλασικών σπουδών, οι Δελφοί άρχισαν και πάλι να στοιχειώνουν στη φαντασία των λογίων. Η θέση τους ταυτίστηκε πολύ γρήγορα, ήδη από τα μέσα του 15ου αιώνα, από έναν έμπορο της Αγκώνας, τον Κυριακό, που διάβασε εκεί επιγραφές οι οποίες ανέφεραν το όνομα των Δελφών. Οι ταξιδιώτες όμως εξακολούθησαν να είναι σπάνιοι ως το τέλος του 18ου αιώνα, οπότε άρχισαν να

έρχονται κυρίως Γάλλοι και στη συνέχεια Άγγλοι, ως το τέλος του 19ου αιώνα που άρχισαν να καταφθάνουν μαζικά οι Γερμανοί. Οι ταξιδιώτες αυτοί ήταν συχνά λόγιοι, που έψαχναν να ξαναβρούν ίχνη των μνημείων που περιγράφει ο Ηρόδοτος ή ο Πausανίας. Από το χωριό συγκράτησαν ως αναμνήσεις τη γραφικότητα και τη μιζέρια του καθώς και την ομορφιά του τοπίου, όπου μερικοί νόμιζαν ότι ξανάβρισκαν την ανάσα των θεών. Πολλοί σχεδίαζαν, ιδιαίτερα την Κασταλία.

Η ανεξαρτησία της Ελλάδας έδωσε νέα ώθηση στην περιέργεια τη σχετική με τους Δελφούς. Το νέο κράτος επεδίωξε από την αρχή να κάνει την απογραφή της πατρικής κληρονομιάς του, και ο Καποδίστριας έστειλε ήδη το 1829 έναν αρχιτέ-

κτονα για να κάνει ανασκαφές στη νεκρόπολη. Από τότε και πέρα η Αρχαιολογική Υπηρεσία ασχολήθηκε συνεχώς με τη διαφύλαξη του χώρου καθώς και μερικών αρχαιοτήτων που είχαν συγκεντρωθεί. Παράλληλα, ξένοι επιστήμονες και ιδιαίτερα Γάλλοι, που ανήκαν στη Σχολή η οποία ιδρύθηκε το 1846, καθώς και Γερμανοί, που ήταν πολυάριθμοι στον περίγυρο του βασιλιά Όθωνα, ήθελαν να επεκτείνουν με ανασκαφές τις έρευνές τους της ιστορικής γεωγραφίας. Οι Έλληνες αρχαιολόγοι, που συνεχώθηκαν προκειμένου να αποτελέσουν την Αρχαιολογική Εταιρεία, η οποία ιδρύθηκε το 1832, είχαν επίσης την ίδια φιλοδοξία. Οι πρώτοι ανασκαφείς έπρεπε να διαπραγματευθούν με τους Καστριώτες την άδεια να κάνουν ανασκαφές μέσα στο χω-

Δελφοί, χαλκογραφία των αρχών του 19ου αιώνα, H.W. Williams.

ριό. Ο Κ. Ο. Mueller εξερεύνησε, το 1840, «υπόγεια» που θα αποδεικνυόταν ότι ανήκαν στον πρόναο. Σε μια εποχή που μία από τις σημαντικότερες εργασίες των ελληνοιστών ήταν να συγκεντρώσουν όσο περισσότερες επιγραφές μπορούσαν, ο πλούτος των κειμένων τα οποία είχαν χαραχθεί πάνω στον μεγάλο πολυγωνικό τοίχο προκάλεσε έντονη περιέργεια. Ο Ρ. Foucart, που θα γινόταν διευθυντής της Γαλλικής Σχολής από το 1880 ως το 1892, ανέσκαψε στη βάση του πολυγωνικού τοίχου και ανακάλυψε, το 1861, τη Σφίγγα των Ναξίων.

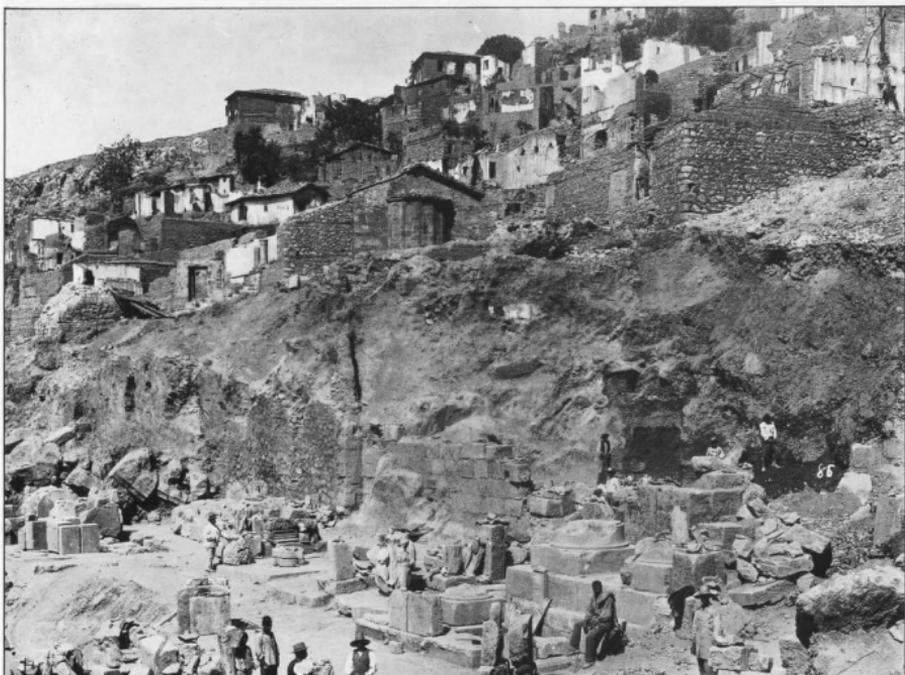
Είναι βέβαιο όμως πως τίποτα σοβαρό δεν μπορούσε να γίνει όσο υπήρχε το χωριό. Έπρεπε να μεταποισθεί, και για πολλά χρόνια αρχαιολόγοι από όλες τις χώρες ονειρεύονταν την απαλ-

λοτρίωσή του· ιδιαίτερα η Αρχαιολογική Εταιρεία. Αυτό παρά λίγο να γίνει μετά το σεισμό του 1870, όταν οι κάτοικοι, ανήσυχτοι γιατί κατοικούσαν έναν τόσο επικίνδυνο τόπο, ζήτησαν να εγκατασταθούν αλλού. Η Ελλάδα όμως της εποχής εκείνης ήταν πτωχή και η επιχείρηση αυτή θα κόστιζε πολύ.

Οι διαδικασίες επιταχύνθηκαν με το διορισμό του Ρ. Foucart ως διευθυντού της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Αθήνα. Ο επιγραφικός αυτός, που όφειλε την επιστημονική φήμη του στην ανακάλυψη επιγραφών στους Δελφούς, θα αφιέρωνε όλες τις προσπάθειές του στην απόκτηση της άδειας να ανασκαφεί το χωριό. Τον βοήθησε βέβαια και μια ευνοϊκή συγκυρία. Η Γαλλία δεν είχε ακόμα διευθετήσει τη διπλωματική βοήθειά της προς την

Ελλάδα. Προκειμένου εκείνη να επιτύχει, στο συνέδριο του Βερολίνου, την εκ νέου προσαρτήση της Θεσσαλίας στη Μητέρα Πατρίδα, η κυβέρνηση Κουμουνδούρου δεσμεύθηκε με την υπόσχεση να αναθέσει στη Γαλλική Σχολή την ανασκαφή των Δελφών, τόσο για να υποστηρίξει την γαλλο-ελληνική συνεργασία όσο και για να αποτελέσει η ανασκαφή αυτή κάτι αντίστοιχο με την ανασκαφή της Ολυμπίας, που είχαν μόλις αναλάβει οι Γερμανοί.

Οι νέες όμως εκλογές (Δεκ. 1881) έφεραν στην εξουσία τον Χαρίλαο Τρικούπη, προτού ψηφιστεί ο σχετικός νόμος, και ο τελευταίος, παρόλο που διαβεβαίωνε ότι θα σεβασθεί την απόφαση του προκατόχου του, ήθελε εντούτοις να επωφεληθεί από τη συμφωνία, προκειμένου να

Πλάτμα μπροστά στο ναό την εποχή των ανασκαφών με τα σπίτια του χωριού και την εκκλησία του Αγ. Νικολάου.

πετύχει τη σύναψη εμπορικής σύμβασης που θα ευνοούσε την εξαγωγή σουλτανικής στη Γαλλία. Ακολούθησαν δέκα χρόνια εξαιρετικά περιπλοκών διαπραγματεύσεων, προτού τελικά υπογραφεί μια συμφωνία το 1891! Σ' εκείνα τα χρόνια είχε σημειωθεί οξύς ανταγωνισμός ανάμεσα στις διάφορες ξένες αρχαιολογικές σχολές, ιδιαίτερα ανάμεσα στους Γερμανούς και τους Γάλλους, και μάλιστα σε μια στιγμή που η γαλλογερμανική εχθρότητα βρισκόταν σε ιδιαίτερη ένταση, ενώ εμφανίστηκαν επίσης και οι Αμερικανοί και άλλοι. Τα ίδια αυτά δέκα χρόνια γίνονταν επίσης συζητήσεις για το ρόλο των ξένων αρχαιολόγων στη χώρα μας καθώς και για τον τρόπο με τον οποίο η Ελλάδα όφειλε να προστατέψει την κληρονομιά της και να ευνοήσει την ανάπτυξη

της αρχαιολογικής έρευνας, το κύρος της οποίας θα είχε αντίκτυπο πάνω στην ίδια. Για το λόγο αυτό επρόκειτο να θεσμοθετηθούν σιγά-σιγά κανόνες, μερικοί από τους οποίους θα βελτιώναν τη συμφωνία για την Ολυμπία και οι οποίοι είναι πάντα σε χρήση: αγορά των εκτάσεων και πληρωμή των δαπανών από τον ανασκαφέα, εις αντάλλαγμα του μονοπωλίου στη μελέτη ως τη δημοσίευση (αυτό δηλαδή που οι αρχαιολόγοι ονομάζουν «επιστημονική ιδιοκτησία»), διαφύλαξη όλων των ευρημάτων στην Ελλάδα (ακόμα και εκείνων που υπήρχαν εις διπλούν καθώς και των αντικειμένων χωρίς αξία) και έλεγχος των ανασκαφών από εκπρόσωπο της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Η πιο αισθητή διαφορά από την ισχύουσα σήμερα νομοθεσία είναι ότι η εκχώρηση

των προνομίων αυτών γινόταν τότε για δέκα χρόνια, ενώ τώρα οι άδειες πρέπει να ανανεώνονται κάθε χρόνο, πράγμα που επιτρέπει καλύτερο έλεγχο των επιστημονικών δραστηριοτήτων. Σύμφωνα με τον όρο αυτό, η γαλλική βουλή ψήφισε τη διάθεση (για την απαλλοτρίωση και την ανασκαφή) ενός λογαριασμού μισού εκατομμυρίου χρυσών φράγκων, ποσό που είναι δύσκολο να υπολογισθεί σήμερα, μα που ίσως να αντιστοιχεί ενδεσσευτικά σε δισεκατομμύρια δραχμές.

Η Μεγάλη Ανασκαφή

Η ανασκαφή μπορούσε επιτέλους να αρχίσει. Ο P. Foucart έπαιρνε μέρος σ' αυτή, ενώ η οργάνωση της ανατέθηκε στον Th. Homolle, που είχε ήδη ανασκάψει

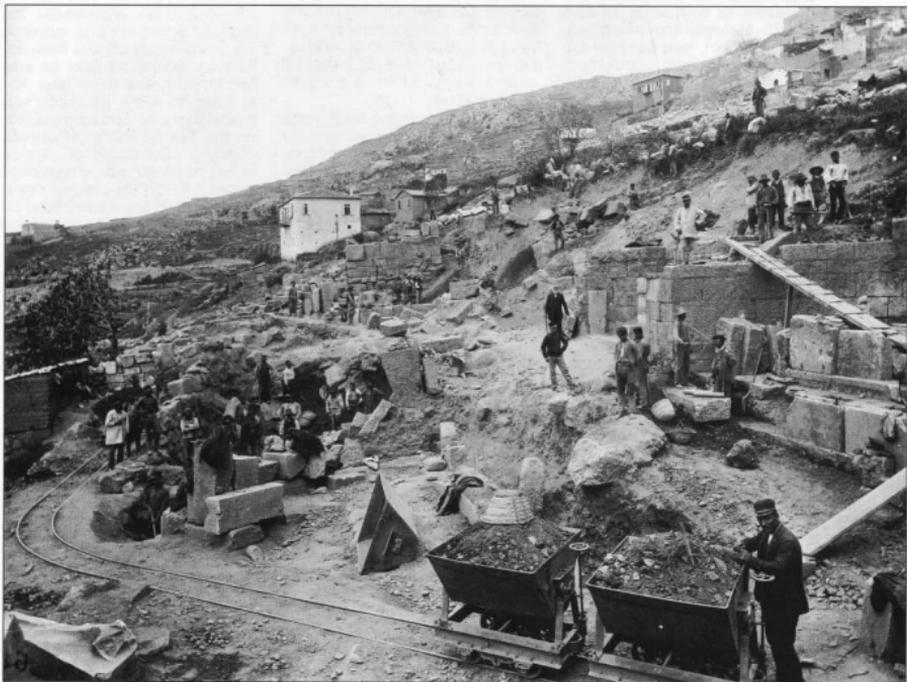

Βαγόνια του ντεκοβίλ (décauville).

το ιερό του Απόλλωνα στη Δήλο. Κι εδώ θα πρέπει να υπογραμμίσουμε τις υλικές δυσκολίες. Δεν υπήρχε ακόμη δρόμος που να συνδέει τη Λιάδαειά με τους Δελφούς (η διάνοξη του έγινε μόλις το 1935), και η μοναδική προσπέλαση γινόταν διά θαλάσσης ως την Ιτέα, και εν συνεχεία από ένα δρόμο που μόλις είχε κατασκευαστεί. Όλη η μεταφορά των χωμάτων (και των μιάζων από τα σπίτια που γκρεμίζονταν) έπρεπε να γίνει με βαγονέτα που τα έσερναν άλογα. Πρώτη δουλειά ήταν η εγκατάσταση σιδηροδρομικών γραμμών. Το να μεταφέρεις μια βερια πέτρα είναι λεπτή υπόθεση και η ανασκαφή αποκάλυψε πρώτα-πρώτα ένα σωρό από τεράστιους ογκόλιθους, που ανήκαν στα μνημεία του ιερού και που κατέρρευσαν, για

να φτάσουν στα μνημεία. Γι' αυτό χρησιμοποιήθηκαν πολλές δεκάδες εργάτες, αριθμός που εξαφανιάζει πάντα τους σημερινούς αρχαιολόγους, οι οποίοι είναι συνηθισμένοι να δουλεύουν με μεγαλύτερη λεπτολογία και με τη βοήθεια μηχανικών μέσων. Οι ανασκαφείς ήξεραν τι έψαχναν: ήθελαν να αποκαλύψουν το ιερό του Απόλλωνα που περιγράφει ο Πausanias. Γνώριζαν ήδη, από τους αρχαίους συγγραφείς, τη θέση του ναού, το μεγάλο πολυγωνικό κτίσμα, καλυμμένο με επιγραφές, για το οποίο όμως δεν μιλάει κανένα κείμενο, την ιερά οδό και, από μια τομή που έκανε ένας Γερμανός αρχαιολόγος, τη νοτιοανατολική είσοδο του ιερού. Όπως έγραψε το 1900 ο G. Radet, που διηγείται την ιστορία της Γαλλικής Σχολής, ακολουθώντας την

ιερά οδό «προσπαθούσαν να πλησιάσουν το ιερό όπως ο Πausanias, πράγμα που επέτρεπε να προβάλλουν το φως των κειμένων στον συγκεχυμένο σκελετό των μνημείων». Έπρεπε επίσης να ξαναβρούν τα έργα τέχνης που ανέφεραν οι αρχαίες πηγές και περιμεναν ακόμα πολλές επιγραφές, ελπίδα που δεν διαφύσθηκε. Ο επιστημονικός και καλλιεργημένος κόσμος παρακολουθούσε την πρόοδο των εργασιών, και η ανακάλυψη, το 1893, του Θησαυρού των Αθηναίων, του Ύμνων στον Απόλλωνα με τη μουσική τους συνοδεία, και αργότερα (το 1896) του Ηνιόχου έκαναν τις εργασίες αυτές διάσημες σ' ολόκληρη την Ευρώπη. Ήδη από τότε υπήρχε ενασχόληση με τη στρωματογραφία. Φυσικά οι ανασκαφείς δεν προσπαθούσαν ακόμη, όπως σήμερα, να

Αρχή των ανασκαφών, το δίκτυο του μικρού σιδηροδρόμου (décauville).

Ξαναβρούν τη σειρά των στρωμάτων, και όταν έβρισκαν το εδαφό της κλασικής εποχής (που είχε συχνά Ξενασκαφτεί στην παλαιοχριστιανική εποχή) σταματούσαν εκεί, πράγμα που άφηνε πολλή δουλειά για τις επόμενες γενεές. Μπόρεσαν όμως να κατέβουν και χαμηλότερα και να αναγνωρίσουν γεωμετρικά στρώματα (όπου παρατήρησαν, για παράδειγμα, τη σημασία της τέφρας που είχαν αφήσει οι θυσίες) ή μυκηναϊκά. Χρειάστηκαν πράγματι έντεκα χρόνια τεράστιας δουλειάς για να πάρουν, τα ιερά του Απόλλω, και της Αθηνάς στη Μαρμαριά, την ύψη που έχουν σήμερα και να ανακαλυφθούν συλλογές από γλυπτά και επιγραφές, που είναι, εκτός από εκείνες της Αθήνας, οι πλουσιότερες που έδωσε ποτέ κάποια ελληνική αρχαιολογική θέση. Αν και η ευρύτητα των αποτελεσμάτων αναγνωρίζεται ανέκαθεν, εν τούτοις οι μέθοδοι του Th. Homolle ξεσηκώσαν κάποια πολεμική, που δεν είχε πάντοτε επιστημονικό χαρακτήρα: έτσι οι γερμανόφιλες επιμερίδες έστρεφαν τα πυρά τους κατά της ανασκαφής των Δελφών ενώ οι γαλλόφιλες εφημερίδες την επαίνουσαν. Η αρχαιολογία είναι μια ανθρώπινη δραστηριότητα που δεν μπορούσε να μείνει έξω από το πνεύμα της εποχής και τον γαλλογερμανικό ανταγωνισμό. Σήμερα, που οι μέθοδοι όλο και τελειοποιούνται και που ξέρουν να αποτιμούν με πιο ήρεμο πνεύμα τα επιτεύγματα των μεγάλων ανασκαφών του τέλους του 19ου αιώνα, στην Ολυμπία, στις Μυκήνες, στους Δελφούς ή στην Κόρινθο, πρέπει να παραδεχτούμε ότι, όπως έγραψε από το 1894 ο μεγάλος Γερμανός αρχαιολόγος Furtwängler, οι ανακαλύψεις των Δελφών εμπλούτισαν σημαντικά τη γνώση μας για την αρχαία Ελλάδα και έδωσαν αποφασιστική ώθηση στην ανάπτυξη της κλασικής αρχαιολογίας: αρκεί να δούμε τη θέση που κατέχουν οι Δελφοί στην επιστημονική βιβλιογραφία.

Η ανάπτυξη των μόνιμων ερευνών

Το 1903 ο αρχαιολόγος χώρος εγκαταστάθηκε ταυτόχρονα με το Μουσείο. Ο Homolle, που λίγο

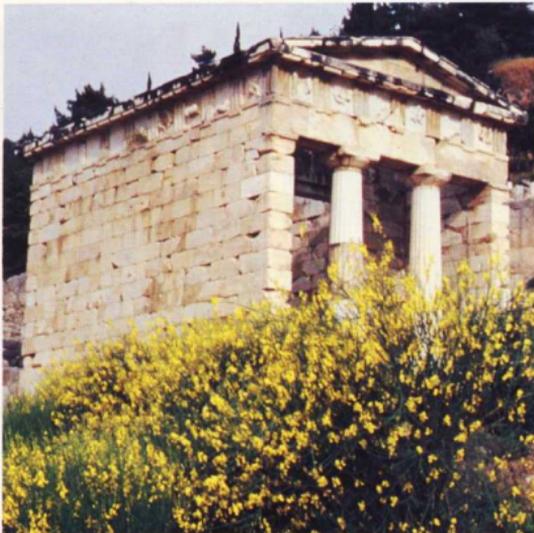
αργότερα εγκατέλειψε τη διεύθυνση της Γαλλικής Σχολής, πίστευε ότι η εργασία στο χώρο είχε τελειώσει και ότι οι έρευνες θα ολοκληρώνονταν με την **οριστική** δημοσίευση, που πρόβλεπε, σύμφωνα με το πρότυπο της δημοσίευσης της Ολυμπίας, να γίνει σε πέντε περίπου τόμους, με τίτλο **Ανασκαφές στους Δελφούς**, αφιερωμένους στην ιστορία των ανασκαφών, στην τοπογραφία και στην αρχιτεκτονική, στις επιγραφές, στη γλυπτική και στα μικρά αντικείμενα. Επρόκειτο όμως για ψευδαίσθηση, γιατί οι έρευνες για τη δημοσίευση κράτησαν πάρα πολύ χρόνο και βρισκόταν πολύ μακριά από την ολοκλήρωση την εποχή του θανάτου των τελευταίων ανασκαφών. Οι έρευνες θα απαιτούσαν συμπληρωματικές ανασκαφές και κυρίως οι αρχαιολόγοι ανακάλυπταν σιγά-σιγά ότι δεν υπάρχει **οριστική** δημοσίευση: όσο τέλεια κι αν είναι μια μελέτη, η καλύτερη υπηρεσία που προσφέρει είναι ακριβώς ότι επιτρέπει να γίνουν νέες έρευνες, με σκοπό να φθάσουν πιο κοντά στην αλήθεια.

Η ιστορία της θέσης αυτής από το 1903 και εξής χαρακτηρίζεται ταυτόχρονα από την προοδευτική συνειδητοποίηση των καινούριων καθηκόντων που επιβάλλονται στην αρχαιολογία και από την ανάπτυξη των διευθετήσεων και αποκαταστάσεων που έγιναν σε στενή συνεργασία μεταξύ της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και της Γαλλικής Σχολής. Ας αρχίσουμε από αυτό το τελευταίο σημείο, που είναι τα λύτρα της επιτυχίας. Η άφιξη του πρώτου πλοίου με τουρίστες στην Ιέα, το 1896, την εποχή των πρώτων Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα, είχε προκαλέσει έκπληξη και θαυμασμό σε μια περιοχή που βρισκόταν ακόμη μακριά απ' όλα. Πόσα κάρα και μουλάρια χρειάζονταν για μερικές δεκάδες ξένους! Ποιος θα μπορούσε τότε να προβλέψει ότι έναν αιώνα αργότερα θα έπρεπε να μετράνε όχι πια κατά δεκάδες, αλλά κατά εκατοντάδες χιλιάδες τους τουρίστες! Έτσι δημιουργήθηκε η ανάγκη διευθέτησης του χώρου, που άρχισε με τις τακτοποιήσεις και τις αποκαταστάσεις (όχι πάντα ακριβείς, γιατί η αποκατάσταση είναι δύσκολη τεχνική) οι οποίες έγιναν

μετά τη Μεγάλη Ανασκαφή. Σ' αυτές οφειλούμε, για παράδειγμα, την αποκατάσταση της στρωγυλής βάσης όπου είχαν τοποθετήσει για πολύ καιρό τον τριπόδα των Πλαταίων, ενώ στην πραγματικότητα έφερε τον τριπόδα που είχε προσφερθεί από τους Κρωτιωνιάτες.

Ο πολύ μεγάλος αριθμός τμημάτων του Θησαυρού των Αθηναίων είχε κάνει από πολύ νωρίς τον Th. Homolle να σχεδιάζει την αποκατάστασή του. Μια πίστωση που ψηφίστηκε από την πόλη των Αθηνών θα επέτρεπε μεταξύ του 1903 και του 1906 την επανεμφάνιση του μοναδικού σχεδόν πλήρους μνημείου του ιερού. Η ιστορία της αποκατάστασης του μεγάλου βωμού, ο οποίος είχε προσφερθεί από την αρχαία πόλη της Χίου, δείχνει καλά την περιπλοκότητα του ζητήματος. Η Μεγάλη Ανασκαφή είχε ταύτισε τις πλάκες από γαλάζιο μάρμαρο που σχημάτιζαν το εξωτερικό του και είχε αρκετές χωρίς να προσπαθήσει πραγματικά να αποκαταστήσει με επιστημονικό τρόπο το μνημείο. Αυτό έγινε το 1920, με έξοδα του δήμου Χίου, από τον αρχιτέκτονα της Σχολής Replat. Η αποκατάσταση του όμως απαιτούσε πολύ ταμείο και στηρίχτηκε στην υπόθεση ότι υπήρχε μεγάλος αριθμός θεμελιών λίθων. Γι' αυτό Ξεναείντο το 1959 από τον αρχιτέκτονα της Υπηρεσίας, Ε. Στίκα, που παρουσίασε χαμηλότερο βάθος, όπου τα συγχρόνα τμήματα ξεχωρίζουν σαφώς από τα αρχαία. Πρέπει όμως να επισημάνουμε ότι η σημερινή στάθμη του εδάφους γύρω από το βωμό είναι πολύ χαμηλότερη από την αντίστοιχη της αρχαιότητας, και ότι ο επισκέπτης βλέπει απλώς το ανατολικό άκρο του βωμού όπου στηρίζονταν ο πραγματικός βωμός. Από αυτόν απομένουν μόνο μερικά μαρμάρια τμήματα, που βρίσκονται σήμερα στο μουσείο.

Μεταξύ του 1938 και του 1942 το ιερό πήρε πιο μνημειώδη ύψη, χάρη στην αναστήλωση της κιοντοστοιχίας της Θόλου στη Μαρμαριά και της ανατολικής κιοντοστοιχίας του ναού του Απόλλω. Η πρώτη επέτρεψε την ανύψωση του ακριβούς ύψους κάθε κίονος δείχνοντας ότι χρειάζονταν ένα τύμπανο περισσότερο από εκείνα που είχε σχεδιάσει

Θησαυρός των Αθηναίων.

αρχικά ο αρχιτέκτονας. Η δεύτερη ήταν δύσκολη, γιατί το μνημείο είχε βρεθεί εξαιρετικά κατεστραμμένο, και εκείνοι που έψαχναν για μέταλλο είχαν αφαιρέσει όλους τους χάλκινους γόμφους που στερώναν τις πέτρες. Χρειάστηκε να ξαναφτιαχτούν τα κάτω τύμπανα, ενώ εξακολουθεί να συζητείται το ακριβές ύψος της στήλης. Ο επισκέπτης έχει, τουλάχιστον σήμερα, μια πιο εντυπωσιακή εικόνα του μνημειακού χαρακτήρα του κτηρίου.

Ας αναφέρουμε εν παράδω τις αναρίθμητες εργασίες που δεν βλέπουν οι τουρίστες και που η Εφορεία Αρχαιοτήτων και η Γαλλική Σχολή κάνουν συχνά σε συνεργασία για να σταθεροποιήσουν έναν τοίχο, να ενισχύσουν θεμέλια που απειλούνται από το νερό, να διευκολύνουν την προπέλαση των επισκεπτών στο θέατρο, να τακτοποιούν ογκόλιθους που ταυτίζονται και σχεδιάζονται σταδιακά. Ένα μεγάλο υπαίθριο εργαστήριο ασχολείται

Ο βωμός του Απόλλωνα το 1938. Οι αναστηλώσεις που έγιναν (στήλη του Πρωτέα, βωμός και αριστερά στήλη Κρωτιωνιάτων) θα πρέπει να ξαναγίνουν.

Ο βωμός του Απόλλωνα μετά την αναστήλωση του 1903. Επάνω στις βαθμιδές που βρέθηκαν επιτόπου οι ανασκαφείς συνέθεσαν τρεις δόμους με γαλάζιο μάρμαρο της επένδυσης. Η τράπεζα του βωμού, της οποίας ελάχιστα κομμάτια σωζόνται, ακουμπούσε εκεί επάνω. Η ανανέωση του κτηρίου στηρίζεται σε επιγραφή χαραγμένη στην επάνω βαθμιδα, που παραγράφει στους Χίους – οι οποίοι προσέφεραν το βωμό – την προμαντεία, δηλαδή την προτεραιότητα στο χρησμό.

με πάρα πολλές εργασίες, φαινομενικά ασήμαντες και ωστόσο απαραίτητες για την προστασία των μνημείων. Αυτό δεν εμποδίζει να πραγματοποιούνται εργασίες σε μεγαλύτερη κλίμακα, που θα εξετάσουμε στο κεφάλαιο το σχετικό με «τα τελευταία χρόνια».

Πότε θα τελειώσουν οι ανασκαφές των Δελφών;

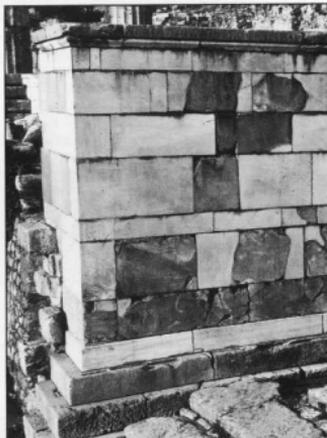
Συχνά οι επισκέπτες ρωτούν αν, μετά από ένα αιώνα εργασιών στο χώρο, οι ανασκαφές τελειώ-

σαν επιτέλους, και αν όχι, πότε θα τελειώσουν. Πρόκειται για μια ερώτηση σύγχρονων ανθρώπων, που πιέζονται από το χρόνο και είναι συνθησιμένοι να βλέπουν κάθε πρόγραμμα να εντάσσεται μέσα σ' ένα αυστηρό χρονοδιάγραμμα.

Η απάντηση δεν είναι απλώς όχι: είναι πολύ πιο περίπλοκη. Η Μεγάλη Ανασκαφή άφησε πολυάριθμους χώρους μη ανασκαμμένους, ιδιαίτερα μέσα στην πόλη, αλλ' ακόμα και τα τμήματα που αποκάλυψε δεν έχουν πάντα εξερευνηθεί σ' όλο το βάθος των αρχαιολογικών στρωμάτων. Οι

Ο βωμός του Απόλλωνα μετά την αναστήλωση του 1920. Οι λίθοι που λείπουν αντικαταστάθηκαν από τοπικούς λίθους.

Ο βωμός του Απόλλωνα μετά την αναστήλωση του 1955. Τελείται από 6 δόμους. Οι λίθοι που λείπουν αντικαταστάθηκαν με μοιάζει αλλά και ξεχωρίζει από το αρχικό μάρμαρο.

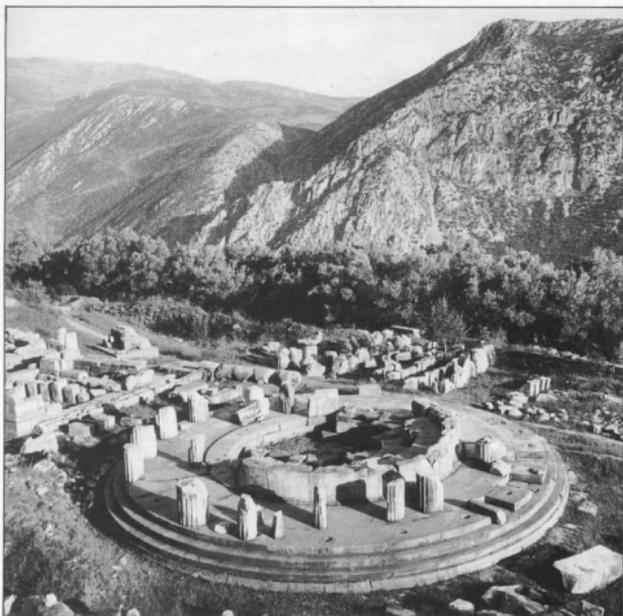
Αρχιτέκτονας νόμισε ότι υπήρχαν επτά δόμοι γαλάζιων
0.

Βάθρο ξαναχτίστηκε σε όλο του το μήκος. Τώρα απο-
καταστάθηκε από κυανόχρωμη πέτρα της Αράχovas, που ναί

μέθοδοι ανασκαφής βρίσκονται σε συνεχή πρόοδο, κυρίως εδώ και μισόν αιώνα, γιατί οι σημερινοί αρχαιολόγοι είναι πολύ πιο ευαίσθητοι στον πλούτο των πληροφοριών που μπορεί να δώσει η στρωματογραφία, και επειδή οι μέθοδοι της αρχαιομετρίας μάς επιτρέπουν να αντλήσουμε πληροφορίες για πολλά πράγματα: το κλίμα, τα γύρω φυτά, την πανίδα και τη χλωρίδα. Η ανασκαφή είναι επομένως πολύ πιο λεπτομερής, πιο αργή, και χώροι που μπορεί να φαίνονταν χωρίς ενδιαφέρον πριν από τριάντα χρόνια είναι πλέον σημαντικά πληροφοριακές. Τίποτε δεν μας επιτρέπει να προβλέψουμε πότε θα εξαντληθεί το αρχαιολογικό ενδιαφέρον για τους Δελφούς και την περιοχή τους. Πρέπει να προσθέσουμε ότι η ανασκαφή δεν είναι καθόλου η μοναδική μέθοδος εργασίας των αρχαιολόγων. Στόχος μας είναι να καταλάβουμε ένα αντικείμενο

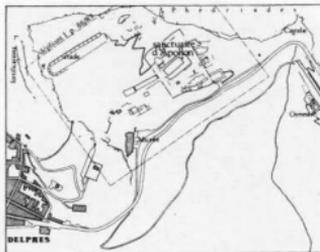
— με την ευρύτερη έννοια του όρου, από ένα απλό αγγείο έως ένα αριστούργημα όπως ο Ηνίοχος ή ακόμα και ολόκληρο το ιερό —, να μάθουμε πώς και πότε κατασκευάστηκε και σε τι χρησίμευε. Για το σκοπό αυτό πρέπει να δημιουργήσουμε ομάδες (π.χ. το σύνολο των χάλκινων ειδωλίων) για να επανατοποθετήσουμε το αντικείμενο μέσα στο αρχαιολογικό του πλαίσιο (πράγμα που θα μας επιτρέψει να διαπιστώσουμε αν ένα ειδώλιο είναι έργο κρητικού χαλκοπλάστη των αρχών του 7ου αιώνα), και στη συνέχεια να συνδυάσουμε αυτές τις ομάδες σε όλο και πιο περίπλοκες κοινωνικοπολιτισμικές αναπαραστάσεις, για να καταλάβουμε γιατί ένας προσκυνητής πρόσφερε αυτό το ειδώλιο στον Απόλλωνα στο ιερό του στους Δελφούς. Οι πρόοδοι που επιτρέπουν τα αποτελέσματα που έχουν ήδη επιτευχθεί (έναν νεαρό πτυχιούχο ξέρει σήμερα να χρονολογήσει σωστά ένα κομμά-

Η Θόλος μετά την ανασκαφή.

Το ιερό του Απόλλωνα από ελικόπτερο το 1978.

Σχέδιο του ιερού των Δελφών από τον D. Laroche (1992)

Σχέδιο των Δελφών από τον D. Laroche (1988).

τι αττικής λυχνίας με προσέγγιση 25 περίπου ετών, πράγμα που δεν μπορούσε να κάνει ένας μεγάλος επιστήμονας πριν από 50 χρόνια) και η ανάπτυξη των επιστημονικών μεθόδων, χωρίς να ξεχάσουμε και τη βοήθεια του ηλεκτρονικού υπολογιστή, κάνουν τη μελέτη των αντικειμένων όλο και πιο ενδιαφέροντα αλλά επίσης όλο και περισσότερο περιπλοκή. Τίποτε δεν μας επιτρέπει να πούμε πως δεν θα γίνουν άλλες πρόοδοι, κάθε άλλο. Μια πρώτη μελέτη δεν έχει εξάλλου ως αποτέλεσμα τη διακοπή της εργασίας, αλλά αντίθετα δίνει το έναυσμα για νέες ερωτήσεις και νέες έρευνες που γίνονται από

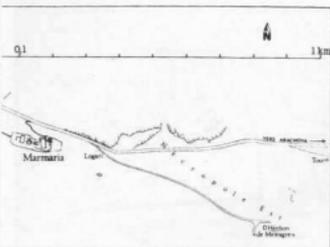
κοινότητας: οι πρώτες δημοσιεύσεις της Γαλλικής ομάδας, ανεξάρτητα από την ποιότητά τους, επέσυραν παρατηρήσεις, σχόλια, νέες επιστημονικές Ελλήνων και ξένων αρχαιολόγων. Κι εδώ επίσης, οι δημοσιεύσεις των τελευταίων ετών δείχνουν ότι η εργασία είναι πάντα πολύ πλούσια. Το συμπέρασμα είναι σαφές. Μπορεί μια μέρα να σταματήσουμε να εργαζόμαστε στους Δελφούς, αλλά αυτό θα γίνει από έλλειψη ανθρώπων που να ενδιαφέρονται για τους Δελφούς, αν από κάποια κακοτυχία εξαφανιστεί κάθε περιέργεια για τον κλασικό πολιτισμό, και όχι από έλλειψη θεμάτων και υλικού για μελέτη.

Για να μάθουμε κάτι περισσότερο

Με την ευκαιρία της εκατοστής επετείου της Μεγάλης Ανασκαφής, οι αρχαιολόγοι της Εφορείας των Δελφών και της Γαλλικής Σχολής των Αθηνών εξέδωσαν ένα βιβλίο με τίτλο «Ξαναβρίσκοντας τους Δελφούς», που διηγείται την ιστορία του χώρου, από την εποχή των πρώτων περιηγητών ως τις εργασίες των τελευταίων ετών.

Τοπογραφία

Το **Ιερόν** του Απόλλωνος είναι, κατ' αρχήν, ένας χώρος αφιερω-

μένος στο θεό, που οι αρχαίοι ονόμαζαν **τέμενος**. Έχει σχήμα ακανόνιστου τραπέζιου μεγαλύτερο από 20 στρέμματα, που περιβάλλεται από τοίχο ο οποίος ονομάζεται **περίβολος**, η μακρύτερη πλευρά του οποίου φθάνει τα 192 μέτρα και η ανατολική-δυτική πλευρά τα 120. Στο εσωτερικό, η πλαγιά χωρίζεται από σειρά αναχωμάτων στα οποία η πρόσβαση γίνεται με ελικοειδή δρομικά η σκαλοπάτια. Στο μεγαλύτερο ανάχωμα βρίσκονται τα δύο σημαντικότερα μνημεία, ο ναός όπου η Πυθία έδινε τους χρησμούς της και ο βωμός μπροστά στο ναό όπου θυσίαζαν τα ζώα που πρόσφεραν στο θεό. Αυτό το σχέδιο είναι αποτέλεσμα

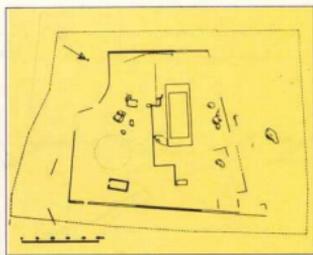
μιας μακρόχρονης ιστορίας. Οι πρώτοι κάτοικοι του χώρου ήταν Μυκηναίοι, που έκτισαν εκεί, στην αρχή της ύστερης εποχής του Χαλκού, δηλαδή γύρω στο 1550 π.Χ., μια σημαντική πόλη, από την οποία οι ανασκαφές αποκάλυψαν σπίτια, που βρίσκονται στον βορειοανατολικό τομέα του μελλοντικού ιερού, τάφους στα δυτικά, στα νότια και στα νοτιοανατολικά, και ένα προμαχώνα χτισμένον από μεγάλους ακανόνιστους λίθους πάχους άνω των 2 μέτρων, ένα κομμάτι του οποίου ανακαλύφθηκε μόλις το 1990 κάτω από το ναό του Απόλλωνα. Τα σπίτια είναι πολύ απλά, με μικρά δωμάτια με ακανόνιστη πρόσοψη, χτισμένα με ξερολιθία. Είναι βέβαιο ότι οι κάτοικοι τιμούσαν τους θεούς τους και, αν δεν βρέθηκε κανένα ίχνος ιερού, αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο μυκηναϊκός κόσμος δεν είχε ιδιαίτερη θρησκευτική αρχιτεκτονική, όπως ο ελληνικός ναός, και τα ιερά δεν μπορούν να ταυτισθούν παρά μόνο από το υλικό —ειδώλια, αγγεία λειτουργικής χρήσης, πολύτιμα αντικείμενα— που περιέχουν. Οι ανασκαφές έδωσαν διάφορα πολύ αξιόλογα αντικείμενα, που είναι βέβαιο ότι ανήκαν σε κάποιο σημαντικό ιερό: τα δύο θραύσματα από δύο πέτρινα ρυτά, από τα οποία το ένα έχει σχήμα λέαινας (που φιλοτεχνήθηκαν στη μινωική Κρήτη, στην αρχή της Υστερης Εποχής του Χαλκού), θραύσματα κεραμικών ρυτών, σε σχήμα ταύρων, και ακόμη κι ένα μικρό τμήμα από αγαλματίδιο θεότητας από πηλό. Τέτοια αντικείμενα είναι πολλά οπάρια στη μυκηναϊκή Ελλάδα και δεν υπάρχουν παρά μόνο στα μεγάλα ιερά, ιδίως στις Μυκήνες. Επομένως είναι βέβαιο ότι οι μυκηναϊκοί Δελφοί ήταν ήδη ένα αξιόλογο θρησκευτικό κέντρο, αλλά δεν ξέρουμε ούτε πού, ούτε πώς γινόταν η λατρεία, ούτε σε ποιον θεό ήταν αφιερωμένη. Οι καταστροφές που επέφεραν το τέλος του μυκηναϊκού κόσμου, μεταξύ 1200 και 1100 π.Χ., κατέστρεψαν και τους Δελφούς. Οι ανασκαφές έχουν αναρωτηθεί μήπως η θέση αυτή είχε εγκαταλειφθεί επί ένα ή δύο αιώνες, πριν από την αναγέννηση της γεωμετρικής εποχής (9ος αιώνας). Οι ανασκαφές όμως του 1991 και του 1992 έδωσαν την

ευκαιρία να αποκαλυφθούν αλεπάλληλα στρώματα της γεωμετρικής εποχής (10ος-8ος αιώνας) και φαίνεται ότι οι Δελφοί κατοικούσαν συνεχώς κατά την ελάχιστη γνωστή περίοδο που ονομάζεται "σκοτεινός αιώνας". Η όψη τους δεν φαίνεται πολύ διαφορετική από εκείνη των μυκηναϊκών Δελφών: βρίσκουμε σπιτάκια χτισμένα από ωμές πλίνθους, πάνω σε πλατώματα σκαρφαλωμένα στην πλαγιά. Μια πρώτη αλλαγή γίνεται λίγο πριν από το τέλος του 9ου αιώνα: από το 825 π.Χ. περίπου, βρίσκουμε έναν πολύ μεγάλο αριθμό χαλκινων αντικειμένων, μεταξύ των οποίων και τους μεγάλους τριπόδες που θα αποτελέσουν το σύμβολο του Δελφικού Απόλλωνα. Είναι φανερό ότι πρόκειται για θρησκευτικά αντικείμενα που προσφέρονταν στο θεό και η παρουσία τους δείχνει ότι οι Έλληνες έρχονται σχεδόν από παντού να προσεχθούν στον Απόλλωνα. Είναι ακριβώς η περίοδος που η φιλολογική παράδοση μας αναφέρει τους πρώτους χρησμούς που δόθηκαν στους ναυτικούς που πήγαιναν να ιδρύσουν τις αρχαιότερες ελληνικές αποικίες της Σικελίας και της Ιταλίας. Είναι λοιπόν βέβαιο ότι το μαντείο λειτουργούσε, χωρίς να έχει αφήσει κανένα ίχνος μνημείου. Όλα άλλαξαν όταν οι Δελφικές κατέστρεψαν ένα τμήμα της γεωμετρικής πόλης για να αφιερώσουν το χώρο στον Απόλλωνα, περιβάλλοντάς τον μ' ένα πέτρινο φράχτη, τον **περίβολο**. Αυτός που βλέπουμε σήμερα κατασκευάστηκε μόλις στα τέλη του 6ου π.Χ. αιώνα, περίπου 13 μέτρα έξω από τον πρώτο τοίχο, υπολείμματα του οποίου βρέθηκαν σε πολλά σημεία. Η ανασκαφή του 1991 επέτρεψε επιτέλους την ακριβή χρονολόγηση της κατασκευής αυτής. Έδειξε ότι στα ανατολικά του Ναού ο πρώτος περίβολος περνάει πάνω από ένα σπίτι που χτίστηκε τον 7ο π.Χ. αιώνα και καταστράφηκε στις αρχές του 6ου: με άλλα λόγια, η αφιέρωση του τεμένους στον Απόλλωνα είναι αποτέλεσμα του σημαντικότερου γεγονότος στην ιστορία των Δελφών, του πρώτου Ιερού πολέμου, που είχε αφηγηθεί ο Αριστοτέλης σ' ένα βιβλίο που δυστυχώς δεν σώζεται. Ο πόλεμος άρχισε γύ-

Από την ίδια θέση χάλκινα αντικείμενα στο δάπεδο αρχαϊκής οικίας.

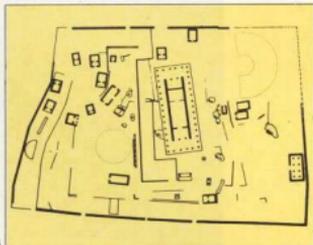
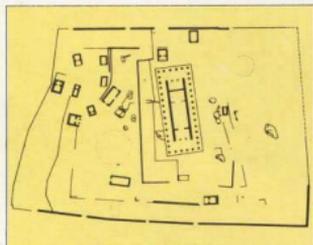
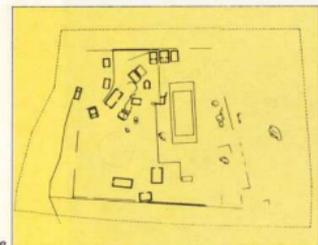
ρω στο 600 π.Χ. από τους ευσεβείς Δελφίους εναντίον των ασεβών Κρισσαίων που αιχμαλώτιζαν τους προσκυνητές για να εισπράξουν λύτρα κερδήθηκε, δέκα χρόνια αργότερα, χάρη στην επέμβαση της Αμφικτυονίας, μιας ένωσης φυλετικών ομάδων της Κεντρικής Ελλάδας

α-5. Συνεχόμενα σχέδια του ιερού του Απόλλωνα. Κατό

Ανασκαφή κάτω από το άρμα των Ροδίων (1992): οι ανασκαφές επί τη έργω.

τρον P. de La Coste-Messelière. α) πριν από το 600 π.Χ., β) 586-548 π.Χ., γ) περί το 545-500 π.Χ., δ) περί το 500-455 π.Χ.

και της Πελοποννήσου που συνεδρίαζαν στο ιερό της Δήμητρας στις Θερμοπύλες. Έκτοτε το ιερό, οι θεομοί του και η αρχιτεκτονική του απέκτησαν την κλασική τους όψη.

Την εποχή εκείνη χτίστηκε ο πρώτος μεγάλος δωρικός ναός που ήταν αφιερωμένος στον Απόλλωνα, στη θέση του σημερινού ναού, που ασφαλώς επαναλαμβάνει το σχέδιό του. Ήταν από τους πρώτους δωρικούς ναούς του ελληνικού κόσμου, αλλά δεν απομένουν απ' αυτόν παρά λίγες πέτρες, γιατί κήκε το 548 π.Χ. Οι Δελφίεις και η Αμφικτυονία έκαναν τότε έκκληση σε όλους τους Έλληνες για την οικοδόμηση αυτού που ονομάζουν "ναό των Αλκαιωνιδών", γιατί ολοκληρώθηκε από τον Αθηναίο Κλεισθένη που κατασκεύασε την πρόσοψη από παριανό μάρμαρο. Είναι ένας επιμήκης δωρικός ναός, με 6 x 15 κίονες. Η εσωτερική διάταξη είναι ελάχιστα γνωστή, αλλά τα αετώματα, αρκετά καλοδιατηρημένα, φυλάσσονται στο μουσείο. Το ανατολικό αέτωμα έδειχνε την άφιξη του Απόλλωνα με άρμα, όπως την περιγράφει ο Αισχύλος, (Ευμ., 9-16): το δυτικό αέτωμα παρίστανε τη μάχη των θεών και των γιγάντων (Γιγαντομαχία). Ο ναός αυτός καταστράφηκε με τη σειρά του από σεισμό το 373 π.Χ., πριν ανοικοδομηθεί, πάντα στην ίδια θέση, ο ναός από τον οποίο διακρίνονται σήμερα το κρηπίδωμα και μερικοί κίονες της πρόσοψης. Αυτή τη φορά, τα αετώματα, μερικά αγάλματα των οποίων είναι εκτεθειμένα στο μουσείο, παρίσταναν στα ανατολικά τον Απόλλωνα καθισμένο πάνω στον ομφαλό, με γύρω του τις Μούσες, και στα δυτικά τον Διόνυσο ανάμεσα στις κοπέλες του Παρνασσού, της Θυιάδες. Δυστυχώς τίποτε

δεν σώζεται από το μυστηριώδες τμήμα, στο πίσω μέρος, που οι αρχαίοι ονόμαζαν **άδυτον**, δηλαδή το απαγορευμένο δωμάτιο όπου η Πύθια έδινε τους χρησμούς.

Από το ναό του ο θεός μπορούσε να ατενίζει το μεγάλο βωμό, στ' ανατολικά, και μπορούσε να σφραγίζεται τον καπνό των θυσιών που προσφέρονταν προς τιμήν του. Από αυτό το βωμό σώζεται μόνο ο τοίχος από γαλάζιο μάρμαρο του βάρου που τον στηρίζει. Η τράπεζα του θυσιαστηρίου και η δυτική πλευρά του βάρου έχουν χαθεί.

Η μεγάλη κλίση του εδάφους έκανε πολύ δύσκολη την κατασκευή μεγάλων μνημείων. Γι' αυτό έπρεπε να κατασκευασθούν αναχώματα. Το μεγαλύτερο εκτελέστηκε με μια πολύ ωραία πολυγωνική κατασκευή με καμπύλα συνδεδετικά στοιχεία γύρω στο 525 π.Χ. Ασφαλώς είναι το ωραιότερο έργο των Δελφών, η στερεότητα του οποίου αποδεικνύεται από τη σημερινή κατάσταση διατήρησής του. Αλλά και άλλα επίσης κατασκευάσθηκαν ή ανακατασκευάσθηκαν πάνω από το ναό ή για διάφορα μνημεία.

Κάτω από το πρώτο ανάχωμα του ναού, ένας χώρος, που τα μεταγενέστερα κείμενα θα ονομάζουν **Άλω**, έπαιξε κύριο ρόλο σε ορισμένες θρησκευτικές τελετές (σε ανάμνηση του εξαγνισμού του Απόλλωνα μετά το φόνο του Πύθωνα) ή για τη συγκέντρωση των πομπών. Από εκεί, οι πομπές ανέβαιναν στο χώρο του ναού ακολουθώντας έναν πλακόστρωτο δρόμο που ονομάζεται **ιερά οδός**.

Εκτός από τους χώρους που είχαν θρησκευτική λειτουργία, το ιερό περιείχε πολλά άλλα κτίσματα, που μπορούν να καταταγούν σε δύο κατηγορίες: τις προσφορές μνημείων, που προ-

Οι Δελφοί και η κοιλάδα με τον Ελαιώνα από την κορυφή του βράχου του Φλεγμονικού (1971).

Ο ναός του Απόλλωνα μετά τις εργασίες του 1990.

Ο αρχεργάτης Χρ. Καλτσής κοιτάζει τους Δελφούς από τις Φαιδριάδες.

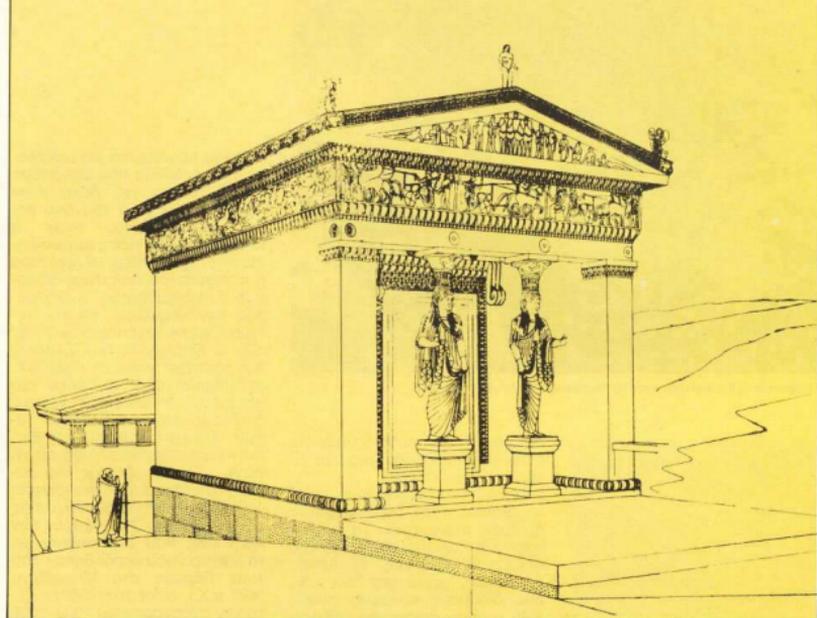

σφέρνησαν από πόλεις, βασιλείς ή και πλούσιους ιδιώτες, και τα κοινόχρηστα κτήρια.

Μεταξύ των αναθημάτων περιλαμβάνεται ένας πολύ μεγάλος αριθμός αγαλμάτων. Τα πρώτα εμφανίζονται από την αρχή της ζωής του τεμένου: το Άργος πρόσφερε, γύρω στο 580 π.Χ., δύο διδύμους κούρους ύψους 2,20 μ., που βρίσκονται σήμερα στο μουσείο, για τους οποίους έχει προταθεί η ταύτιση με τον Κλέοβη και τον Βίτωνα, τους ήρωες μιας ιστορίας που αφηγείται ο Ηρόδοτος. Από πολύ νωρίς αναπτύσσεται η συνήθεια να τοποθετείται άγαλμα στην κορυφή ενός κίονα ή μιας στήλης: γύρω στο 570 π.Χ. οι Νάξιοι έχτισαν πάνω σ' ένα βράχο, στη βάση του αναχώματός του ναού, έναν κίονα ύψους δέκα περίπου μέτρων, το τύμπανο του οποίου σώζεται ακόμη στη θέση του. Στην κορυφή τοποθέτησαν τη σφίγγα, που έχει μεταφερθεί στο μουσείο. Στην αρχή του 5ου αιώνα π.Χ. θα αρχίσει η μόδα των μεταλλικών κίωνων. Η πιο διάσημη είναι η χάλκινη στήλη που έφερε ένα χρυσό τρίποδα, ο οποίος είχε προσφερθεί από τους Έλληνες μετά τη νίκη τους κατά των Περσών στις Πλαταιές, τη μάχη που έβρεσε τέρμα στον 2ο Μηδικό πόλεμο. Οι Φωκαείς έκλεψαν τον τρίποδα τον 4ο αιώνα και ο κίονας από σερπεντινίτη μεταφέρθηκε από τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο στη νέα πρωτεύουσα, όπου βρίσκεται ακόμη, αλλά τα θεμέλια αποκαταστάθηκαν απέναντι από το βωμό· δίπλα, ένα κυκλικό κρηπίδωμα, όπου είχε τοποθετηθεί εσφαλμένα για πολύ καιρό ο τρίποδας των Πλαταιών, έφερε έναν άλλο, γιγαντιαίο τρίποδα, που είχε προσφερθεί από τους κατοίκους του Κρότωνα της Νότιας Ιταλίας.

Αλλά το πρωτότυπο και μεγαλοπρεπές ανάθημα που μπορούσε να προσφέρει μια πόλη στον Απόλλωνα, μεταξύ του 6ου και του 4ου αιώνα, ήταν ο **Θησαυρός**, ένα είδος παρεκκλησίου σε σχήμα ναού, με λιγότερο ή περισσότερο πολυτελή διάκοσμο. Ο αρχαιότερος, ΒΑ του Αιθρίου, χρονολογείται στον 7ο αι. π.Χ. Ο Θησαυρός των Σιφνίων, που χτίστηκε γύρω στο 525 π.Χ. στο χαμηλό τμήμα του ιερού, παρουσιάζει ένα θαυμάσιο γλυπτό διάκοσμο αρχαϊκού ιωνικού τύπου. Αποκαταστάθηκε και βρίσκεται στο μουσείο. Λίγο αργότερα, ο Θησαυρός της Μασσαλίας, στη Μαρμαριά, διακρίνεται για την κομψότητα της εργασίας του μαρμάρου. Ο Θησαυρός των Αθηναίων, που αφιερώθηκε με τα λάφυρα που κερδήθηκαν από τους Πέρσες στο Μαραθώνα (490 π.Χ.), αποκαταστάθηκε μετά την ανασκαφή του 1903-1906 και είναι ο αρχαιότερος θησαυρός δωρικού τύπου από μάρμαρο. Οι μετόπες αφηγούνται τη σειρά των άθλων του Ηρακλή και του Θησά. Ο πιο πρόσφατος θησαυρός είναι εκείνος που έχτισαν οι Θηβαίοι μετά τη νίκη τους κατά των Σπαρτιατών στα Λεύκτρα, το 371 π.Χ.

Λίγο μετά τη νίκη τους κατά των Περσών, οι Αθηναίοι αφιέρωσαν τα ακρόπρωρα των εχθρικών πλοίων, που είχαν αιχμαλωτίσει στον Ελληνιστό (478 π.Χ.), σε μια στοά που στηριζόταν σε μια πολύ κομψή ιωνική κιονοστοιχία. Η στοά, δίπλα στον μεγάλο πολυγωνικό τοίχο, δεν αποτελούσε μόνο ένα κομψό πλαίσιο γι' αυτά τα πολεμικά λάφυρα, από τα οποία τόσα είχαν προσφερθεί στον Απόλλωνα, αλλά ήταν και ένα μέρος όπου οι προσκυνητές μπορούσαν να ξεκουραστούν ή να παρακολουθούν, προφυλαγμένοι από τον ήλιο και τις καιρικές συνθήκες, τις τελετές που εκτυλισσόνταν στο χώρο. Είναι το πρώτο από τα κοινόχρηστα κτήρια των Δελφών. Αργότερα κατασκευάστηκαν και άλλες στοές, μία στα δυτικά του ναού, όπου φυλάσσονταν τα όπλα που πάρθηκαν από τους Γαλάτες εισβολείς, και μία άλλη στα ανατολικά του ναού, που προσφέρθηκε από τους βασιλείς της Περγαμίου. Φαίνεται ότι ήταν διακοσμημένη με πίνακες.

Πρόσψη του Θησαυρού της Σίφνου, αναπαράσταση του Hansen.

Ζωφόρος του Θησαυρού των Σιφνίων. Μάχη Θεών και Γιγάντων (Λεπτομέρεια).

Μεταξύ των κοινόχρηστων κτηρίων, πρέπει να κατατάξουμε επίσης το γυμνάσιο, το στάδιο, τον ιππόδρομο και το θέατρο, των χρησιμοποιεμεν για την τέλεση των Πυθικών αγώνων, οι οποίοι ήταν η δημοφιλέστερη στιγμή της γιορτής των Πυθίων. Το κύριο αγώνισμα ήταν η αρματοδρομία, της οποίας την ανάμνηση σώζει ο Ηνίοχος, γίνονταν στην πεδιάδα, σ' ένα σημείο που δεν έχει ταυτιστεί ακόμη. Το στάδιο χτίστηκε στη σημερινή του θέση μόλις στις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. Εξωραϊζόταν συνεχώς ώπου ο πλουσιότερος Αθηναίος της αυτοκρατορικής περιόδου, ο Ηρώδης ο Αττικός, έκτισε για τους θεατές πέτρινες κερκίδες εκεί όπου προηγουμένως υπήρχε μια πλαγιά από σκληρό χώμα. Οι αθλητές όμως διέθεται, από τα μέσα του 4ου αιώνα, ένα γυμναστήριο, από το οποίο μόλις αποκαλύφθηκε ο στίβος, μήκους ενός σταδίου

(περίπου 200 μ.). Το θέατρο είναι επίσης μεταγενέστερο. Αν και το μουσικό μέρος των αγώνων, που περιλάμβανε όλα τα είδη που ήταν αφιερωμένα στις Μούσες, δηλαδή τη μουσική φυσικά αλλά και το θέατρο, αποτελούσε την πρωτοτυπία των Πυθίων, οι Δελφοί καθυστέρησαν πολύ σε σχέση με την Επίδαυρο και δεν είχαν κανένα κτίσμα για τη στέγασή τους πριν από τον 2ο αι. π.Χ. Οι Δελφοί δεν είχαν μόνο ένα Ιερό, όσο σημαντικό κι αν ήταν. Σε ένα ανάχωμα σε ύψος περίπου 600 μ. στα νοτιανατολικά, όπου φαίνεται ότι βρισκόταν μυκηναϊκοί τάφοι των οποίων τα ειδώλια ξανατοποθετήθηκαν ευλαβικά μέσα στη γη, η Αθηνά Πρόνοια ή Πρόνοια (που βρίσκεται μπροστά στο ναό) είχε επίσης το ιερό της, που καταστράφηκε στην αρχαιότητα και χρησίμευσε ως λατομείο μαρμάρων, εξ ου και η σύγχρονη ονομασία Μαρμαριά. Αυτό το ανάχωμα, προσανατολι-

σμένο από ανατολών προς δυσμάς, είναι πολύ πρωτότυπο. Υπάρχουν δύο ναοί στα δύο άκρα του, ένας αρχαϊκός ναός από πωρόλιθο και ένας πολύ ωραίος ναός από ασβεστόλιθο του 4ου αιώνα π.Χ. Το πολυτελέστερο όμως είναι το πιο αιγυπτιακό μνημείο είναι η Θόλος, ένα κυκλικό μαρμάρινο κτίσμα, που περιβάλλεται από δωρική κιονοστοιχία και έχει στο εσωτερικό του μια από τις αρχαιότερες γνωστές κορινθιακές κιονοστοιχίες. Το μνημείο αυτό είχε πολύ ωραίο διάκοσμο από μετόπες, όπου απεικονίζονταν μια Αμαζονομαχία και μια Κενταυρομαχία. Αν και η αρχιτεκτονική του μνημείου είναι σχετικά καλά γνωστή και χρονολογημένη, δεν γνωρίζουμε αν πρόκειται για ναό ή σε τι θα μπορούσε να χρησιμεύει! Τέλος δεν πρέπει να ξεχάσουμε την πόλη, με τα σπίτια της, τις βρύσες της (που παίζουν και θρησκευτικό ρόλο) και, βέβαια,

Το ιερό της Αθηνάς Προναίας φωτογραφημένο από ελικόπτερο το 1978. Από Α προς Δ: ο πώρινος ναός καταπλακωμένος από βράχο, δύο Θησαυροί και η Θόλος και ο ασβεστολιθικός ναός.

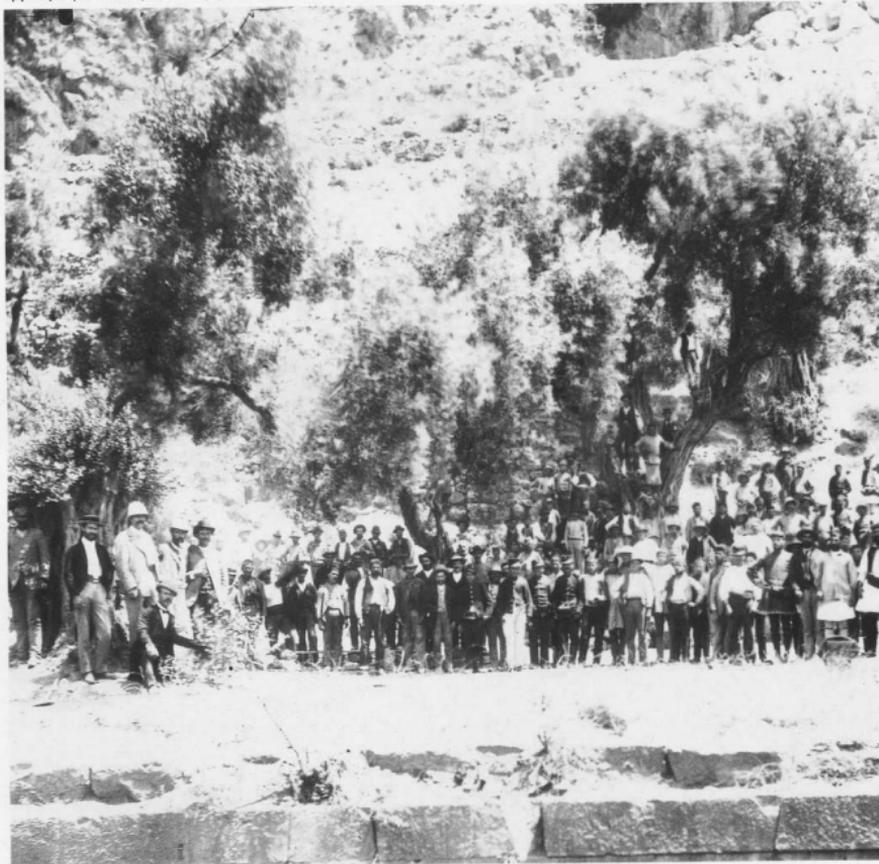

τα δημόσια κτήριά της. Παράλληλα με τις αποκαταστάσεις που γίνονται από τους αρχιτέκτονες, οι αρχαιολόγοι Ξαναρχίζουν τις ανασκαφές. Η Μεγάλη Ανασκαφή είχε αφήσει ανέπαφους πολλούς χώρους, κυρίως στην πόλη. Ακόμη και οι τομείς που είχαν ανασκαφεί δεν είχαν πάντοτε εξερευνηθεί σε όλο το βάθος των αρχαιολογικών στρωμάτων. Μπορούμε να διακρίνουμε τρεις περιόδους. Από το 1920

η Σχολή Ξανάρχισε ανασκαφές στους Δελφούς, με επίκεντρο του ενδιαφέροντός της το ιερό της Αθηνάς στη Μαρμαριά. Οι αρχαιολόγοι πίστεψαν τότε πως θα μπορούσαν να βρουν, με την αποκάλυψη μυκηναϊκών ειδωλίων τοποθετημένων πάνω σε μια μεγάλη πέτρα, την απόδειξη ότι υπήρχε ήδη από την Εποχή του Χαλκού ένα μεγάλο ιερό αφιερωμένο σε μια γυναικεία θεότητα, που αντιστοιχούσε στο ιερό του

Απόλλωνα. Σήμερα γίνεται δεκτό ότι αυτά τα ειδώλια βρίσκονταν μέσα σ' έναν μυκηναϊκό τάφο, που ανοίχθηκε κατά την κατασκή του αρχαϊκού ιερού και ότι το εύρημα δείχνει κυρίως το σεβασμό που έτρεφαν οι Έλληνες του 7ου π.Χ. αιώνα για τα κατάλοιπα των ηρωϊκών χρόνων! Παραδόξως, μια καταστροφή, η καταστροφή του Δεκεμβρίου 1935 (βλέπε υστερόγραφο), ανοίγει τη δεύτερη περίοδο ανα-

Εργάτες στην επάνω ταράτσα του γυμνασίου.

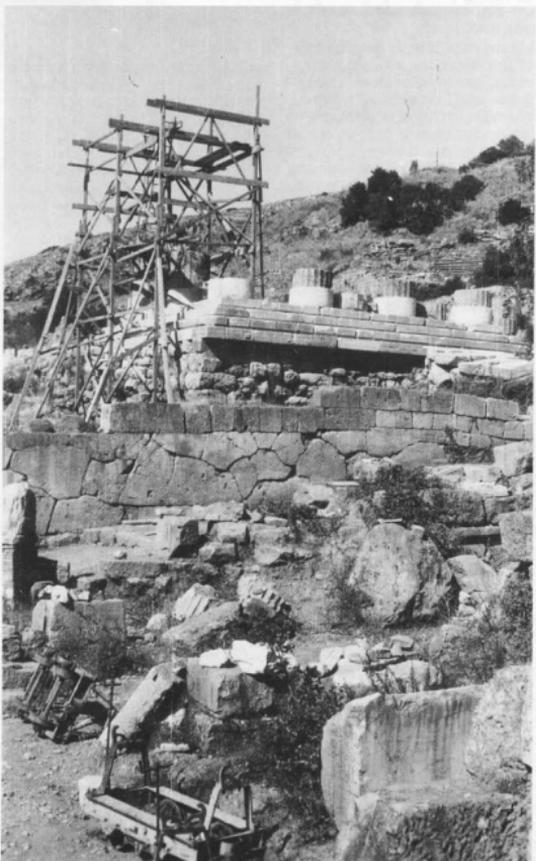

σκαφών που συνεχίστηκε και μετά τον πόλεμο, περίπου ως το 1950. Χωρίς θεωρητικές προκαταλήψεις, προσπάθησαν να ερευνήσουν συστηματικά τα στρώματα της αρχαϊκής εποχής, ανακαλύπτοντας ένα σημαντικό οικισμό γεωμετρικής και μυκηναϊκής εποχής. Κάτω όμως από το πλακόστρωτο του Άλω έγινε η σημαντικότερη ανακάλυψη το 1939. Υπήρχαν εκεί, μπροστά στη Στοά των Αθηναίων, δύο τά-

Μυκηναϊκά αγαλματίδια που βρέθηκαν στη Μαρμαριά.

Εργασίες στο ναό του Απόλλωνα: τοποθέτηση των κάτω σπονδύλων του κίονα (1941).

φροι, μέσα στις οποίες, γύρω στο 420 π.Χ., οι Δελφίεις είχαν θάψει, αφού έβαλαν φωτιά, πολύτιμα αντικείμενα, μεταξύ των οποίων και αγάλματα από χρυσό και ελεφαντοστό (αυτά που οι αρχαίοι ονόμαζαν "χρυσελεφάντινα", σαν το άγαλμα της Αθηνάς που φιλοτεχνήθηκε από το Φειδία για τον Παρθενώνα), ή άργυρο, καθώς και πολλά χάλκινα: επειδή τα αντικείμενα που είχαν μείνει ανέπαφα είχαν λεηλατηθεί κατά την αρχαιότητα, αυτή η ανακάλυψη μας δίνει την καλύτερη ιδέα για το μυθικό πλούτο των προσφορών που γίνονταν στον Απόλλωνα.

Η τρίτη περίοδος είναι η σημερινή, μια περίοδος στενής συνεργασίας με την Εφορεία Αρχαιοτήτων. Μαζί αποκάλυψαν τη μεγαλύτερη στοά των Δελφών, η οποία, στο επάνω ανάκλιμα του γυμναστηρίου, προστάτευε τον σκεπαστό στίβο ή **ξυστό** κ που είχε μήκος περίπου 200 μ. Η ανασκαφή έδειξε τις δυσκολίες που συνάντησαν οι οικοδόμοι του 4ου αι. π.Χ. Ο τοίχος του βάθους είναι και τοίχος του αναχωμάτος. Μια καλλιέργεια του εδάφους κατέστρεψε μέρος αυτού του τοίχου και το 2ο αι. μ.Χ. χρειάστηκε να κατασκευασθεί αντίρροισμα και να ξαναδημιουργηθεί η κιονοστοιχία που ξαναχρησιμοποιήθηκε από το μοναστήρι το οποίο είχε εγκατασταθεί εκεί την παλαχοχριστιανική εποχή. Οι ανασκαφείς κατάλαβαν ακόμη καλύτερα τα προβλήματα αυτά από το γεγονός ότι η αξιοποίηση αυτής της θαυμάσιας στοάς προσκρούει στις ίδιες δυσκολίες: πώς να οργανωθεί η κυκλοφορία των ομβρίων υδάτων και να συγκρατηθεί το χώμα.

Η σημαντικότερη ανασκαφή ολοκληρώθηκε μόλις πρόσφατα, στις αρχές Ιουλίου 1992, και έγινε στα αρχαϊκά στρώματα που προστατεύονταν από σειρά κλασικών μνημείων: τον Τρίποδα που πρόσφεραν οι Έλληνες μετά τη νίκη των Πλαταιών και το Άρμα του Ήλιου που πρόσφεραν οι Ρόδιοι. Κάτω από τα βάθρα αυτών των μνημείων βρέθηκε ο αρχαϊκός περίβολος, που χρονολογείται σήμερα στις αρχές του 8ου αιώνα π.Χ., δηλαδή την επαύριο του Ιερού πολέμου. Κάτω απ' αυτά αποκάλυφθηκαν τρία σπίτια χτισμένα επάλληλα, το ένα από τα μέσα του 7ου π.Χ.

αιώνα, το δεύτερο από το τέλος του 8ου, και το αρχαιότερο, εγκατεστημένο στη βάση ενός τοίχου αναχώματος, χτισμένου στη μυκηναϊκή εποχή (από τις αρχές του 8ου). Αποδείχτηκε έτσι η συνέχεια του οικισμού από τη μυκηναϊκή ως τη γεωμετρική εποχή, και έχουμε τώρα μια πολύ ακριβή εικόνα των σπιτιών της πρώιμης περιόδου, που ήταν κατασκευασμένα από πηλό, με μικρά δωμάτια που θερμαινόταν από ένα φούρνο. Η μεγάλη όμως αφθονία χάλκινων αντικειμένων, αγγείων και όπλων δείχνει την ακτινοβολία των Δελφών εκείνη την εποχή.

ΜΕΓΑΛΕΣ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ

Χάλκινα ειδώλια

Τα χάλκινα τούτα ειδώλια, ύψους 15 έως 20 εκ., είναι η πρώτη ένδειξη ότι οι Δελφοί δεν ήταν απλώς ένα φτωχό χωριό της Φωκίδας, αλλά ότι οι Έλληνες της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδας έρχονταν να προσφέρουν ό,τι πολυτιμότερο είχαν: μεγάλους ορειχάλκινους τρίποδες. Βρισκόμαστε στον 8ο αιώνα π.Χ., στην ωραιότερη εποχή του γεωμετρικού ρυθμού, τη στιγμή που αναπτύσσονται οι ελληνικές αποικίες της Σικελίας και της Νότιας Ιταλίας. Η αρχαιολογία επιβεβαιώνει εδώ τα κείμενα που βεβαιώνουν ότι πριν να ξεκινήσουν έρχονταν να συμβουλευθούν το ματείο του Απόλλωνα. Αυτά τα ειδώλια πολεμιστών, που αναγνωρίζονται από τα όπλα τους, γυμνών γυναικών και αλόγων, στόλιζαν λαβές

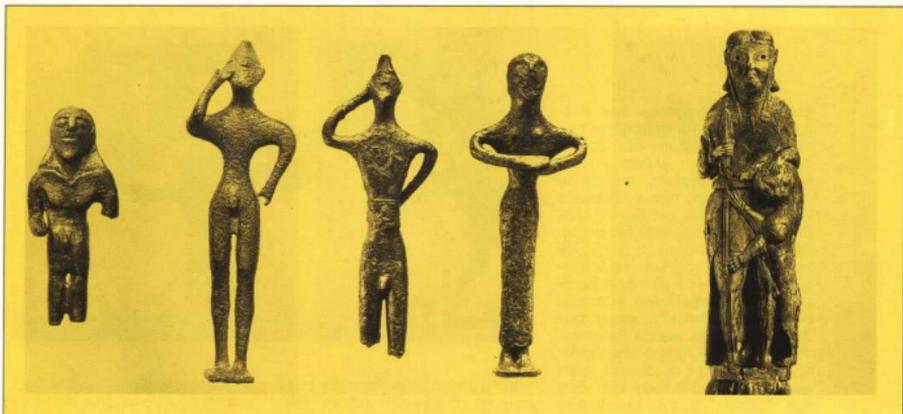
τρίποδων, όπως εκείνου που ο Αχιλλέας πρόσφερε όταν νίκησε στους αγώνες που οργανώθηκαν στην κηδεία του Πατρόκλου (Ιλιάδα, Ψ, 264).

Ελεφάντινο άγαλμα του Απόλλωνα

Μήπως πρόκειται για άγαλμα του Απόλλωνα Πλοτίνιου Θρωών; Αυτό το ειδώλιο από ελεφαντοστό, ύψους 22,5 εκ., που βρέθηκε σε τάρφο του **Άλω** (πρβλ. σελ. 31), θέτει προβλήματα κάθε είδους. Πρώτα πρώτα ταύτισης: Το μεγαλύτερες πρόσωπο που κρατάει περήφανα τη λόγχη και χαιδεύει με το χέρι το κεφάλι ενός λιονταριού, αναλογικά πολύ μικρότερο, που είναι ζαρωμένο πάνω του αλλά δείχνει τη δύναμη των νυχιών του, πρέπει να είναι θεός. Ένας θεός όμως του οποίου αυτή η παράσταση δεν είναι το άγαλμα: μια τρύπα στην πλάτη δείχνει ότι επρόκειτο για ανάγλυφο στερεωμένο πάνω σε έπιπλο. Η τεχνοτροπία, κυρίως στη σχηματοποίηση του κεφαλιού και των ποδιών του λιονταριού, δείχνει ότι ο καλλιτέχνης εργαζόταν στη Μικρά Ασία, είτε σε κάποιο τοπικό εργαστήριο που εκτιμούσε την ελληνική τέχνη, είτε σε κάποια πόλη της Ιωνίας ανοιχτή στα ανατολικά ρεύματα. Το έργο πρέπει να χρονολογείται στα μέσα του 7ου αι. π.Χ.

Δίδυμο του Άργους

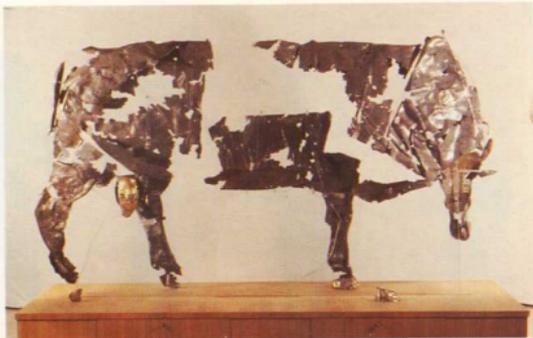
Τα δύο αυτά κολοσσιαία αγάλματα (ύψους 2,20 μ.) σημειώνουν την αρχή της εμφάνισης μεγάλων πέτρινων αγαλμάτων στους Δελφούς, γύρω στο 580 π.Χ., την επαύριο του Ιερού πολέμου που επέτρεψε στους Δελ-

φιείς να αποκτήσουν την ανεξαρτησία τους με τη βοήθεια της Αμφικτυονίας (βλέπε σελ. 31). Η υπογραφή του γλύπτη, [Πολυμήδης Αργεῖος, επέτρεψε την αναγνώριση των αγαλμάτων των δύο νεαρών διδύμων Κλέοβη και Βίτωνα που είχε δει στους Δελφούς ο Ηρόδοτος (I,31), αν και ορισμένοι πρότειναν την ταύτισή τους μάλλον με τον Κάτορα και τον Πολυδεύκη. Η παράδοση της δαϊδαλικής τέχνης του 7ου αιώνα είναι ακόμη πολύ κοιντή, π.χ. στο σχήμα της κεφαλής, αλλά αυτές οι ισχυρές μορφές, που υποβάλλουν την ιδέα της δράσης, αναγγέλλουν ήδη τις μεγάλες νατουραλιστικές έρευνες των καλλιτεχνών της αρχαϊκής εποχής.

Ελεφάντινες κεφαλές χρυσελεφάντινων αγαλμάτων

Για τους αρχαίους, τα πιο πολύτιμα λατρευτικά αγάλματα ήταν τα χρυσελεφάντινα αγάλματα, εικόνες θεών των οποίων τα ρούχα ήταν από χρυσό και τα ορατά μέρη του σώματος από ελεφαντόστο. Τέτοια αγάλματα ήταν το άγαλμα της Αθηνάς στον Παρθενώνα ή εκείνο του Διός στην Ολυμπία, που και τα δύο είχαν φιλοτεχνηθεί από τον Φειδία. Τα αγάλματα όμως αυτά είχαν λεηλατηθεί κατά την αρχαιότητα και δεν μας είναι πλέον γνωστά παρά μόνο από κείμενα. Χρειάστηκε να περιμένουμε την αποκάλυψη του Αιθρίου το 1939 (βλ. σ. 31) για να ξαναβρούμε τρεις κεφαλές και θραύσματα χεριών και ποδιών από ελεφαντόστο, καθώς και ένα κάλλιμμα μαλλιών από επίχρυσο άργυρο και χρυσές πλάκες διακοσμημένες με ζώα, που πρέπει να ανήκαν σε χρυσελεφάντινα αγάλματα, πολύ κατεστραμμένα

από τη φωτιά όπου τα είχαν ρίξει πριν να τα θάψουν στη γη. Μήπως αυτά τα τρία αγάλματα αποτελούσαν ομάδα, που θα ήταν σ' αυτή την περίπτωση η απολλώνεια τριάδα, ο θεός, η μητέρα του Λητώ και η αδελφή του Αρτεμίδας; Η πιθανή αυτή ερμηνεία συζητείται, όπως συζητείται και ο τόπος της κατασκευής (Ιωνία, Κυκλάδες, Κόρινθος) των έργων αυτών, που συγκαταλαμβάνονται στα αριστουργήματα των χρυσοχών του 6ου αιώνα.

Αργυρός ταύρος

Η προσφορά ενός αγάλματος ταύρου στον θεό ήταν σχετική συχή. Η σημασία όμως αυτού του ζώου, που το μήκος του ξεπερνάει τα 2,30 μ. και το ύψος του το 1,25 μ., και που προσφέρθηκε από μια πόλη της Ιωνίας κατά το πρώτο μισό του 6ου π.Χ. αιώνα, έγκειται στον πλούτο του μετάλλου και στην τεχνική που χρησιμοποιήθηκε: είναι κατασκευασμένο από εξήντα περίπου ασπμένια πλάκες, μερικές επάργυρες, σφουρηλατημένες εσωτερικά για να διαγραφεί το ανάγλυφο και στερεωμένες με ασπμένια καρφιά πάνω σε ρά-

βδους από επάργυρο χαλκό, όλα τοποθετημένα επάνω σε ξύλινο σκελετό. Πρόκειται για αριστουργήματα της τεχνικής της σφουρηλάτου, η οποία έγινε γνωστή από το εύρημα του Αιθρίου, αποκαλύπτοντας έτσι, παρά τα κάποια κενά, μια μέθοδο κατασκευής που την εκτιμούσαν πολύ στην αρχαϊκή εποχή.

Βόρεια ζωφόρος του Θησαυρού των Σιφνίων (περί το 525 π.Χ.). Στη μάχη των Θεών του Ολύμπου κατά των Γιγάντων, η Ηρα χυρίζει για να δώσει το χ

Η ζωφόρος του Θησαυρού των Σιφνίων

Η ανακάλυψη, το 1894, της ανάγλυφης ζωφόρου του Θησαυρού των Σιφνίων προκάλεσε τον ενθουσιασμό των αρχαιολόγων: οι σκηνές της ομηρικής μάχης, της συνέλευσης των θεών ή της Γιγαντομαχίας έδειχναν για πρώτη φορά ανάγλυφα, με την τεχνική δεξιοτεχνία αλλά και με όλη την έμπνευση της ώριμης αρχαιότητας (ο Θησαυρός μπορεί να χρονολογηθεί με ακρίβεια στο 525 π.Χ. χάρη στον Ηρόδοτο, που αφηγείται πως η πόλη της Σίφνου, που είχε πλουτίσει από την ανακάλυψη των αργυρωρυχείων, πρόσφερε "από της δεκάτης θησαυρόν εν Δελφοίσι"), σκηνές που δεν ήταν γνωστές μέχρι τότε παρά μόνο από τα αττικά μελανόμορφα αγγεία. Είναι έργο δύο Πάριων γλυπτών, από τους οποίους ο ένας είναι πιο παραδοσιακός, και διαγράφει τις μορφές με ένα απότομο περίγραμμα, ενώ ο άλλος προσπαθεί να αποδώσει τη λεπτομέρεια των αναγλύφων με μια πιο "διανοημένη" τεχνοτροπία.

Ο Ηνίοχος

Αν και η αρχαία γλυπτική μας είναι σχεδόν αποκλειστικά γνωστή από λείψανα και κυρίως μαρμάρινα έργα, εντούτοις οι αρχαίοι Έλληνες εκτιμούσαν περισσότερο το χαλκό. Τα χιλιάδες μεγάλα χάλκινα αγάλματα που κοσμούσαν τα ιερά τα έλιψαν ήδη κατά την αρχαιότητα χωρίς να αφήσουν σχεδόν κανένα ίχνος, εκτός από τις πέτρινες βάσεις πάνω στις οποίες ήταν τοποθετημένα. Ο Ηνίοχος των Δελφών οφείλει τη διατήρησή του σε ένα ατύχημα που τον έκανε να ταφεί στη γη μετά την καταστροφή του 373 π.Χ. Αν και ο ίδιος ο Ηνίοχος είναι σχεδόν πλήρης

Από τις σπάνιες φωτογραφίες της κεφαλής του Ηνίοχου, την εποχή της πρώτης ανασκαφής.

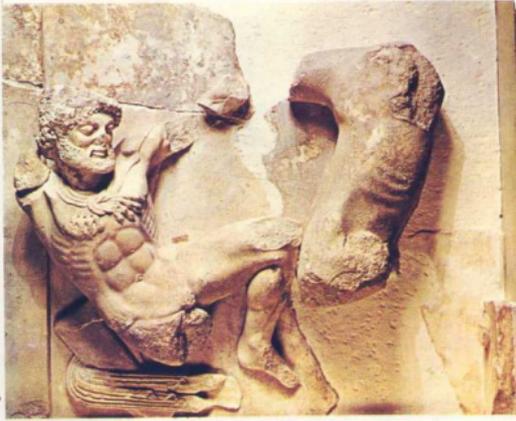
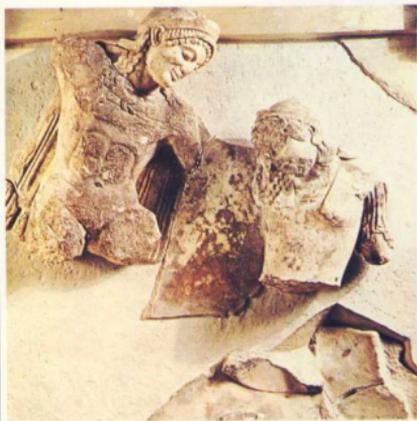
(εκτός από το αριστερό μπράτσο), δεν απομένουν παρά μόνο μερικά θραύσματα από τα αλογο του άρματος και από τους δύο νεαρούς υπηρέτες που τον συνοδεύαν, ενώ εξακολουθούν να γίνονται συζητήσεις για το αν ο Ηνίοχος ήταν μόνος στο άρμα του ή συνοδευόταν από τον ιδιοκτήτη του άρματος που είχε νικήσει, τον Σικελο τύρανο Πολύζαλο, του οποίου το όνομα δίνει η ανασθηματική επιγραφή στη βάση. Εν πάση περιπτώσει, το άγαλμα που προσφέρθηκε με την ευκαιρία μιας νίκης στα Πύθια το 478 ή το 474 π.Χ. είναι ένα από τα αριστουργήματα του "Αυστηρού ρυθμού", κατασκευασμένο από πολλά κομμάτια, με την τεχνική του "χαμένου κεριού".

Μετόπη του Θησαυρού των Αθηναίων

Ο Θησαυρός των Αθηναίων, που προσφέρθηκε, κατά τον Παυσανία, από τη δεκάτη των λαφύρων του Μαραθώνα (490), ο αρχαιότερος θησαυρός δωρικού ρυθμού που είναι κατασκευασμένος εξ ολοκλήρου από μάρμαρο, είναι η εκθαμβωτική επιβεβαίωση της αθηναϊκής δύναμης μετά την πρώτη νίκη της επί των Περσών. Αυτό οφείλεται στο ενδιαφέρον του διακοσμητικού προγράμματος της ζωφόρου, που παραλληλίζει τον κατ' εξοχήν Αθηναίο ήρωα, τον Θησέα, τα κατορθώματα του οποίου απεικονίζονται στις εννέα μετόπες της μακρικής νότιας πλευράς και στις έξι μετόπες της ανατολικής πρόσοψης, δηλαδή στις

Διατικό χτύπημα σε πεομένο εχθρό. Πίσω, αντίπαλοι του Δία, από τους οποίους ένας σηκώνει πέτρα.

πιο εμφανείς πλευρές, και τον πανελλήνιο ήρωα, τον Ηρακλή. Κάθε μετόπη παριστάνει δύο πρόσωπα ή τον ήρωα αντιμέτωπο μ' ένα ζώο. Εκείνο που είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτο είναι η διαφορά μεταξύ της συνάντησης Θησά και Αθηνάς, της λεγόμενης **Ιερης συνομιλίας**, και των πολύ ζωντανών σκηνών μάχης κατά των Αμαζόνων ή με τον Μινώταυρο, όπου τα φυσικά χαρακτηριστικά είναι λεπτομερή, με μια φροντίδα ανατομικής ακρίβειας που είναι χαρακτηριστική του τέλους της αρχαϊκής περιόδου.

Μνημείο του Δασόχου

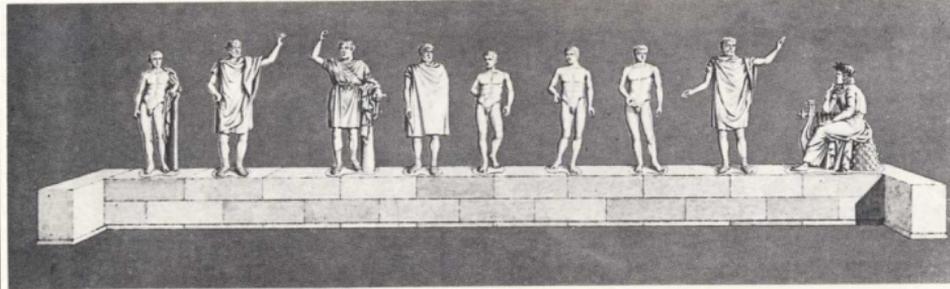
Το ιερό περιλάμβανε ένα μεγάλον αριθμό ομάδων αγαλμάτων, μυθολογικούς ήρωες, όπως είναι οι επώνυμοι ήρωες των δεκα αθηναϊκών φυλών, ή προϊόντα λείας, όπως τα "χάλκινα αλόγα και οι αιχμιάλωτες γυναίκες" που προ-

σφéréθηκαν από τους Ταραντίνοους. Η ομάδα που προσφέρθηκε γύρω στο 330 π.Χ. από τον Θεσσαλό Δάσχο παρουσιάζει διπλή πρωτοτυπία. Ο Δάσχος έβαλε να απεικονίσουν την οικογένειά του, από τον Ακνώνιο που ήταν τετράρχης της Θεσσαλίας γύρω στο 500 π.Χ. έως τον γιο του Σίσυφο: επιγράμματα χαραγμένα στις βάσεις απεικονίζουν τις πολιτικές αρετές και τις νίκες στους πανελληνίους αγώνες του καθενός, εκτός από τον νεότερο. Ο Δάσχος, που έζησε την εποχή του Φιλίππου της Μακεδονίας (με τον οποίο τον κατηγορεί ότι συμμάχησε ο Δημοσθένης) και του Αλεξάνδρου, αντιπροσωπεύει την ανανέωση της αριστοκρατίας, που είναι περήφανη για τις προγονικές της παραδόσεις. Εξάλλου, μια βάση που βρέθηκε στα Φάρσαλα και έφερε ένα σχεδόν πανομοιότυπο επίγραμμα με την υπογραφή του

(γλύπτη του Αλεξάνδρου) Λυσίππου, μας κάνει να σκεφτούμε πως το συμπλέγμα είναι έργο αν όχι του ίδιου γλύπτη, τουλάχιστον του εργαστηρίου του, όπως επιβεβαιώνεται από ακριβείς τεχνολογικές συγκρίσεις. Το συμπλέγμα, σχετικά καλοδιατηρημένο, δίνει μια εξαιρετική μαρτυρία για την ιστορία της γλυπτικής του 4ου π.Χ. αιώνα.

Κεφαλή του Φλαμινίου

Η θαυμάσια αυτή ανδρική κεφαλή, από παριανό μάρμαρο, τράβηξε από πολύ νωρίς την προσοχή λόγω της ποιότητας της ψυχικής έκφρασης του πορτρέτου. Αυτός ο αριστοκράτης με τα λεπτά χαρακτηριστικά, με το απογοητευμένο βλέμμα, όπως έλεγαν, ονομάστηκε "Μελαγχολικός Ρωμαίος". Φυσικά η παραδοσιακή αντίθεση μεταξύ του ιδεαλισμού της ελληνικής αγαλαμοποιίας και

του ρεαλισμού της ρωμαϊκής γλυπτικής φαίνεται πολύ υπερβολική σήμερα, η κεφαλή όμως αυτή είναι εντελώς χαρακτηριστική των νέων τάσεων της πλαστικής στην ελληνιστική εποχή. Έχουν προτείνει την ταύτησή του με τον ανθύπατο Τίτο Φλαμίνιο, που θριάμβευσε κατά του Φιλίππου του Ε' της Μακεδονίας και κήρυξε, το 196 π.Χ., την ελευθερία των ελληνικών πόλεων. Από τους αγώνες αυτούς αποκόμισε πολλές τιμές, κυρίως στους Δελφούς, όπου οι ανασκαφές έχουν αποκαλύψει τη βάση ενός χάλκινου αγάλματος που φέρει το όνομά του. Αν και η υπόθεση αυτή είναι αληθοφανής, εν τούτοις δεν έχει αποδειχθεί. Πρέπει, εν πάση περιπτώσει, να υπογραμμίσουμε τη λεπτότητα της κατεργασίας του μαρμάρου, που μιμείται το χαλκό, κυρίως στην απόδοση της γενειάδας και των μαλλιών, και την έκφραση της ζωής που αναδίδει το πορτρέτο.

ΜΙΑ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΗ ΘΕΣΗ

Οι Δελφοί έχουν χτιστεί σε μια θέση ιδιαίτερα εκτεθειμένη σε κάθε είδους φυσικούς κινδύνους: πλημμύρα μετά από καταιγίδα, βραχοπτώσεις, σεισμούς. Οι αρχαίοι που ονόμαζαν τον Ποσειδώνα γαιήοχο ή ενοσίχθονα και απέδιδαν τους σεισμούς σε χτύπημα της τριάινάς του, έβλεπαν στις κινήσεις των βουνών την εκδήλωση της θεϊκής τους δύναμης. Παράδοξως η δελφική ιστοριογραφία διατήρησε κυρίως την ανάμνηση των ευεργετικών επεισοδίων, των θαυμάτων που έκανε ο θεός για να προστατεύσει το ιερό του, ενώ

αναφέρει πολύ σύντομα, χωρίς να την περιγράψει, την καταστροφή του ναού του Απόλλωνα το 373 π.Χ., που οφείλεται, πιθανότατα, σε σεισμό.

Δύο δελφικά θαύματα
Για ν' αποφύγουν την επίθεση ενός περσικού στρατιωτικού σώματος, το 480 π.Χ., "οι περισσότεροι (Δελφείς) ανέβηκαν στις κορυφές του Παρνασσού και μετέφεραν τα υπάρχοντά τους ψηλά στο βουνό, στο Κωρύκιο άντρο (οι Δελφείς ενέργησαν με τον

ίδιο τρόπο κατά την άφιξη των Γερμανών το 1943), ενώ άλλοι κατέφυγαν στην Άμφισσα της Λοκρίδας. Όλοι εγκατέλειψαν λοιπόν την πόλη, εκτός από εξήντα άντρες και τον μάντη... Όταν οι προελαύνοντες Βάρβαροι έφθασαν στο ύψος του ιερού της Προναίας Αθήνας, τότε ο κεραινός έπεσε πάνω τους από τον ουρανό. Από τον Παρνασσό, δύο κορυφές βράχων αποσπάστηκαν, κύλησαν επάνω τους με μεγάλο θόρυβο και συνέθλιψαν πολλούς απ' αυτούς. Και από το ναό της

Προναίας ακούστηκαν εκρήξεις και πολεμικές κραυγές...” (Ηρόδοτος, VIII, 36-37).

Διακόσια χρόνια αργότερα, σε μια επίθεση των Γαλατών αυτή τη φορά, “οι Έλληνες συσπειρώθηκαν κατά του στρατού του Βρέννου συγκεντρωμένοι στους Δελφούς, και αμέσως ο θεός έδειξε στους Βαρβάρους τους δυσμενέστερους οιωνούς που γνωρίζουμε. Ολόκληρο το έδαφος που είχε καταλάβει ο γαλατικός στρατός τρανταζόταν βίαια το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας, η βροντή ακολουθούσε τον κεραυνό. Τρόμαζε τους Κέλτες και τους εμπόδιζε να ακούνε τις διαταγές. Ο κεραυνός, πέφτοντας από τον ουρανό, δεν σκότωνε μόνο εκείνον πάνω στον οποίο έπεφτε, αλλά και τους διπλανούς του και κατέστρεφε τα όπλα τους... Σ’ όλη τη διάρκεια της ημέρας οι Βάρβαροι μαστί-

ζονταν από τέτοιου είδους συμφορές και φόβους. Αλλά αυτό που τους συνέβη τη νύχτα ήταν πολύ πιο οδυνηρό. Έπεσε δυνατή παγωνιά και χιόνι, ενώ πέτρες κατακυλούσαν από την πλαγιά του Παρνασσού και κομμάτια βράχων έπεφταν με στόχο τους βαρβάρους και χάνονταν χτυπημένοι από τους βράχους όχι μόνο ένας-ένας ή δυο-δυο αλλά τριάντα-τριάντα ή και περισσότεροι, καθώς ήταν συγκεντρωμένοι φυλάγοντας σκοπιά ή σε ανάπαυση” (Παυσανίας, X 23).

Στη σύγχρονη εποχή, αυτά τα φαινόμενα παρέμειναν εξίσου βίαια, αν και σήμερα εξηγούνται με την τεκτονική κίνηση των πλακών. Τέσσερις καταστροφές αναφέρονται σε λίγο περισσότερο από έναν αιώνα: ο σεισμός της 20ής Ιουλίου 1870, η βραχόπτωση στη Μαρμαριά το 1905, η

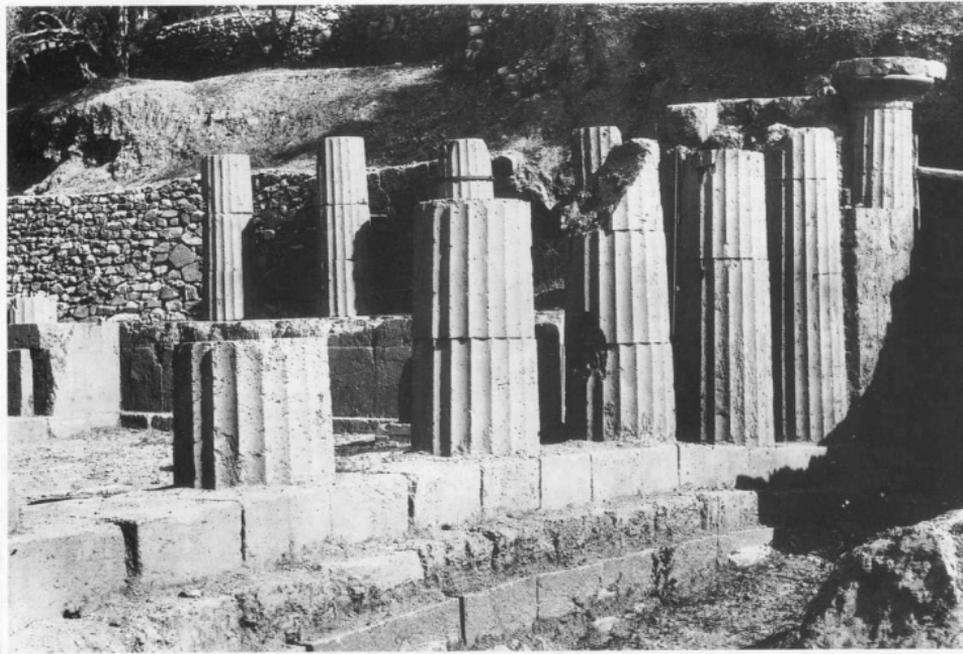
το 1935, μια καινούργια κατολήσθηση βράχων στην πηγή Κέρνα το 1980.

Η καταστροφή του 1935

Το Δεκέμβριο του 1935, μια καταστροφική πλημμύρα από λάσπη και βράχους που τους παρέσυρε ο χειμάρρος Ροδίνη σκέπασε σημαντικό μέρος της περιοχής γύρω από το ναό του Απόλλωνα. Ο Αλέξανδρος Κοντολέων, επιμελητής αρχαιοτήτων στους Δελφούς εκείνη την εποχή, την περιγράφει έτσι στην έκθεσή του της 1ης Μαΐου 1936:

“Την ίδια στιγμή που ξεσπούσε αυτή η φοβερή καταγίδα (τη νύχτα της 9ης προς την 10η Δεκεμβρίου) η ορμητικότητα και η βιαιότητα του χειμάρρου Ροδίνη που σκεπασε ολόκληρο το ανατολικό τμήμα του αρχαιολογικού χώρου του ιερού του Απόλλωνα, μέχρι του ύψους των τριών μέτρων σε

Ο ναός της Αθηνάς στη Μαρμαριά, μετά την ανασκαφή του 1903.

ορισμένα σημεία, κατέβαινε επίσης με πολύ μεγάλη βιαιότητα και ορμητικότητα από τα υψίπεδα του Παρνασσού ο χειμάρρος που είναι γνωστός με το όνομα Αρκουδόρεμα, που η λάσπη του παρασύροντας χώμα και βράχους σκέπασε σε μεγάλο ύψος όχι μόνο το χώρο γύρω από την πηγή Κασταλία αλλά και την εθνική οδό μέχρι τους πλατάνους.

Η βιαιότητα του χειμάρρου εξέτρεψε και απέκλεισε την εκροή των υδάτων που, μη έχοντας πλέον διέξοδο, συσσωρεύθηκαν γύρω του, επειδή το στόμιο του αγωγού εκκένωσης τους είχε καταστραφεί!

Κείμενα και φωτογραφίες στα αρχεία της Γαλλικής Σχολής δίνουν το μέτρο των ζημιών:

«Μια μεγάλη μάζα από βράχους και χώμα, σπάζοντας τα φράγματα που προστατεύαν τη ΒΑ πλευ-

ρά του τεμένους, κατηφόριζε την πλαγιά προς νότον. Έκανε άνω-κάτω στο πέρασμά της τη μυκηναϊκή ανασκαφή των τελευταίων ετών, ξεθεμελίωσε το ηρώο του Νεοπολέμου, σκέπασε κάτω από μπάζα, που το πάχος τους ξεπερνούσε μερικές φορές τα τρία μέτρα, τη θέση του ναού και το επάνω μέρος της Ιεράς Οδού. Το ανατολικό άκρο του πολυγωνικού τοίχου είχε παρασρθεί από τον χειμάρρο, μέσω δύο ρηγμάτων στον περιβολό, και έκοβε την πρόσβαση του ιερού και το σύγχρονο δρόμο για να φτάσει κανείς στο φαράγγι του Πλειστού... Ενώ το Ελληνικό Υπουργείο αποφάσισε να αντικαταστήσει τα παλιά φράγματα που είχαν καταστραφεί με ένα σημαντικότερο έργο που είχε τώρα ολοκληρωθεί, η Γαλλική Σχολή αναλάμβανε την αποκατάσταση του ιερού. Από το 1936

μια σημαντική πίστωση είχε αφιερωθεί στις πιο επείγουσες εργασίες. Για να εκκενωθούν τα μπάζα, χρειάστηκε να κατασκευαστεί μια "γλίστρα", που ξεκινούσε από το βωμό του Απόλλωνα, να χρησιμοποιηθεί ένας σιδηρόδρομος ντεκοβίλ. Η ανακατασκευή της ανατολικής γωνίας ήταν πολύ δυσκολότερη: ο τοίχος είχε "παίξει", σπρωγμένος από τα χώματα, και, λόγω των τοπικών συσσωρεύσεων, δεν ήταν πια δυνατόν να προσαρμοσθούν ακριβώς οι πέτρες μεταξύ τους στην αρχική γωνία και χρειάστηκε να αφήσουν ένα μικρό άνοιγμα που συμπληρώθηκε με τούβλα».

Η αστάθεια αυτή του εδάφους των Δελφών είναι ένα από τα κύρια προβλήματα της συντήρησής του χώρου. Το ΙΓΜΕ διεξάγει γεωλογικές έρευνες για να καθορίσει την τοπογραφία της από-

Ο ναός της Αθηνάς στη Μαρμαριά μετά την πτώση βράχων του 1905.

Πτώση βράχου στους Δελφούς (1981).

Η πηγή της Κέρνας πριν και μετά την πτώση βράχων του 1981.

κρημνή οχύθης και να καταρτίσει πρόγραμμα στερέωσης των βράχων.

Ένας από τους κινδύνους που απειλούν το ιερό, κυρίως τις ημέρες μεγάλης ξηρασίας του καλοκαιριού, που είναι οι ημέρες με τον μεγαλύτερο αριθμό επισκεπτών, και επομένως και τσιγάρων στον πευκώνα, είναι η πυρκαγιά. Για να μειωθούν οι κίνδυνοί της, πρέπει να είναι δυνατή η κυκλοφορία και διάθεση νερού γύρω από το ιερό. Η Εφορεία και η Γαλλική Σχολή συνεργάστηκαν σ' αυ-

τό το έργο, που συνίστατο στην εγκατάσταση δικτύου υδροδότησης, τοποθετημένου στα κρίρια σημεία, και στη διαπλάτυνση χωματόδρομων που δεν φαίνονται και δεν καταστρέφουν το τοπίο, ώστε να είναι δυνατή η επέμβαση σε περίπτωση ανάγκης.

Μετάφραση:

Αγγέλα Ταμβάκη

Φωτογραφίες

Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής

DELPHI

The History of Excavations

Delphi represent an excavational model: a famous archaeological site which has been revived during the Middle Ages when the village Kastri was founded there. Although the existence of the village was at the beginning rather an annoyance for the first excavators of the site, it gradually proved to be most useful since its inhabitants saved Delphi from the antiquities-smugglers—by safeguarding movable and immovable works of art and monuments—and created the possibilities, to a certain

Καθάρισμα της λάσπης που ξεχώθηκε το 1936 στην περιοχή του βωμού του Απόλλωνα.

Κατηφορής δρόμος του Πλειστόυ.

extent, for the realization of the «Great Excavation» as this enterprise was named by the French from the very beginning.

It is due to an inscription that the location was identified in the fifteenth century as Delphi by Kyriakos, a merchant from Ancona. In the eighteenth century French and English travelers visit the site and pave the way for the «crowds» of German travelers who will arrive there in the nineteenth century. It is during the government of Capodistrias, in 1829, that the first excavations begin. From then on a long debate on the issue of archaeological pre-eminence over Delphi starts which terminates in 1891 when the Greek-French contract is signed and the «Great Excavation» under Th. Homolle commences. In 1903, when the Museum of Delphi opens and most archaeologists believe that the excavation is about to be completed, a new excavational phase begins with the collaboration of the Greek Archaeological Service and the French Archaeological School of Athens.

The sanctuary of Delphi owes its present monumental appearance to the reconstructions carried out in the years 1938-1942. Today, after a century of excavational work this sacred site still keeps many secrets to its own. There are many spots to be excavated and as the technology and science of our time offer the possibility for a wide deciphering of and information extraction from the

various finds, a more careful and time-consuming study and research is required. The excavation at Delphi will come to an end not when the archaeological material becomes more than a scarcity but when the interest in the classical *paideia* ceases to exist.

Topography

The sanctuary of Apollo, the *temenos*, is a trapezoid area of approximately five acres which is surrounded by a wall, the *perivolos*. To counterbalance the sloping ground formation terraces have been created. On one of them two important monuments lie: the temple in which the oracles were delivered and the altar on which animals were sacrificed in honour of Apollo.

The first inhabitants of the location were Mycenaeans, who already in 1500 BC had built there a big town as well as a fortification wall, part of which has been discovered under the temple of Apollo in 1990. The destruction of the Mycenaean world (1200-1100) causes the decline of the town, which however continues to be inhabited throughout the Dark Ages, as the excavations of 1991-92 have proven. The years after 825 BC are recorded in written sources in connection with the oracles regarding the correct choice of land for colonization, a fact most probably related with the numerous dedicatory offerings dating from the same period. In the early sixth century one of the first Doric temples of the

ancient Greek world is built there, which was destroyed by fire in 548 BC. Then Delphi and the Amphictyony ask all Greeks to contribute to the erection of a new temple, the so-called temple of the Alcmeonides, that stands on a terrace of 525 BC.

The numerous buildings besides the religious ones can be divided in two categories: a. The monumental dedicatory edifices of various cities, kings or wealthy individuals. Most impressive among them are the thesauroi, almost miniature temples, dedicated to Apollo by numerous cities and their inhabitants such as the thesaurus of the Corinthians (7th century), Siphnians (525 BC), Athenians (490 BC), etc. b. The utilitarian architecture, such as the hippodrome, theatre, gymnasium, stadium, etc.

The Landscape

The sanctuary of Delphi was built in a landscape greatly affected by the menace of nature: floods, earthquakes, etc. Throughout the history of Delphi whenever the sanctuary is endangered by natural phenomena the god intervenes miraculously and protects his sacred site. In antiquity the sanctuary has suffered only few serious destructions, one of the majors been its ruination by an earthquake in 373 BC. Quite many recent damages have been recorded in photographs.